

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Н.О. Бондар, Ю.Ю. Діденко

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2008

УДК 369

Бондар Н.О. Соціальне страхування: навч. посіб. / Н.О. Бондар, Ю.Ю. Діденко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т “Харк. авіац. ін-т”, 2008. – 71 с.

Розглянуто основні поняття, суть, цілі та принципи соціального страхування, наведено його види. Дано відповіді з питань фінансування Фондів соціального страхування, розміру та бази оподаткування платників внесків до різних Фондів, класифікації отримувачів допомоги по різних видах соціального страхування та розміру виплат.

Для студентів факультетів денної та заочної форм навчання економічних спеціальностей вищих навчальних закладів при підготовці до іспитів.

Табл. 5. Бібліогр.: 28 назв

Рецензенти: канд. екон. наук, доц. Г.Б. Тимохова,
канд. екон. наук, доц. Г.В. Строкович

© Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2008 р.

Зміст

Вступ	6
Розділ 1. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ, СУТЬ, ПРИНЦИПИ Й ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	7
1.1. Соціально-економічні передумови й теорія виникнення соціального страхування	7
1.2. Предмет, об'єкт, суть і принципи соціального страхування	12
1.3. Організація галузі й основні види соціального страхування ...	13
Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	14
2.1. Етапи реформування системи соціального страхування в Україні	14
2.2. Етапи становлення Пенсійного фонду України	15
Розділ 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	16
3.1. Суть, об'єкт і суб'єкт соціальної політики	16
3.2. Соціальний захист як один з напрямків соціальної політики. Взаємозв'язок соціального страхування й соціальної політики	18
3.3. Завдання й функції соціального страхування	19
3.4. Соціальне страхування й національна економіка	20
Розділ 4. УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	22
4.1. Фінансування Фондів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності й безробіття. Платники страхових внесків, база для вирахування й розмір страхових внесків	22
4.2. Фінансування страхування від нещасних випадків. Платники, база й розмір страхових внесків. Методика розрахунку розміру внесків	23
4.3. Джерела фінансування пенсійного страхування. Платники, база й розмір страхових внесків	26
4.4. Нетрадиційні джерела фінансування соціальної сфери	28
Розділ 5. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	29
5.1. Поняття держави загального добробуту, основні моделі	29
5.2. Порівняльна характеристика держав загального добробуту ..	31
Розділ 6. МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ	33
6.1. Система охорони здоров'я України, джерела фінансування ..	33

6.2. Суть і система медичного страхування	35
6.3. Обов'язкове медичне страхування.....	35
6.4. Добровільне медичне страхування. Порівняльна характеристика добровільного й обов'язкового медичного страхування	37
Розділ 7. ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ	38
7.1. Основи страхування на випадок безробіття. Принципи страхування на випадок безробіття.....	38
7.2. Види забезпечення й соціальні послуги. Розмір допомоги у зв'язку з безробіттям.....	39
Розділ 8. ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ	42
8.1. Пенсійна система: зміст, роль у соціальній політиці держави	42
8.2. Історія розвитку пенсійної системи України.....	44
8.3. Структура пенсійної системи України	45
8.4. Суб'єкти солідарного й накопичувального рівнів пенсійної системи, джерела фінансування пенсійного страхування, види державних пенсій в Україні.....	46
Розділ 9. НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ	48
9.1. Суть і суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення, основні принципи здійснення недержавного пенсійного забезпечення.....	48
9.2. Поняття та види недержавних пенсійних фондів, активи недержавних пенсійних фондів. Пенсійні схеми.....	50
9.3. Види виплат з недержавних пенсійних фондів	54
Розділ 10. ОБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ Й ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ, ЯКІ СПРИЧИНИЛИ ВТРАТУ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ...56	56
10.1. Роль і завдання страхування від нещасних випадків на виробництві, поняття страхового ризику й страхового випадку	56
10.2. Страхові виплати й порядок їх нарахування	57
Розділ 11. ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ Й ВИТРАТАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ ПОХОВАННЯМ. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ	60
11.1. Основні поняття й завдання страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.	60
11.2. Види соціальних виплат і допомог	61

11.3. Порядок виплат і розмір допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю. Допомога на санаторно-курортне лікування й оздоровлення	62
11.4. Соціальне страхування з тимчасової непрацездатності у зв'язку з вагітністю й пологами. Державна допомога сім'ям з дітьми	63
11.5. Соціальне страхування й допомога у зв'язку зі смертю	65
Бібліографічний список.....	67
Додаток	69

Вступ

Одна з основних рис ринкових відносин – наявність розвинених систем захисту громадян: соціального страхування й соціальної допомоги. При цьому головним інститутом захисту людини є соціальне страхування. В період соціально-економічних реформ, коли відносини, що склалися, між соціальними об'єктами змінюються, суспільство виявилось не готовим до осмислення задач в області організації соціального страхування в умовах ринкової економіки. Тому принципово важливим є вивчення теоретичних основ соціального страхування, а також концептуальних підходів і законодавчої бази, що формується.

Державне соціальне страхування – об'єктивна необхідність. На певному етапі розвитку суспільство бере під свій захист осіб, які через деякі причини не можуть працювати й одержувати оплату за працю.

Обґрунтована система соціального страхування – одна з передумов забезпечення соціальної справедливості, створення і підтримки політичної стабільності.

Ураховуючи особливу важливість соціального страхування, його вплив на суспільні процеси, держава створює систему обов'язкового державного соціального страхування, що дає можливість значно сконцентрувати ресурси в єдиних фондах і тим самим забезпечити надійний соціальний захист населення країни.

Поданий навчальний посібник містить пояснення щодо важливих елементів системи соціального страхування населення, а саме соціального страхування на випадок безробіття, соціального страхування від нещасного випадку на виробництві й профзахворювання, соціального страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, народженням і похованням, пенсійного та медичного страхування. У посібнику розглянуто засоби соціального захисту осіб, які не є застрахованими у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування або які не мають достатньо коштів для забезпечення нормального процесу існування.

Метою посібника є допомога студентам при самостійному вивченні питань соціального страхування, а також при підготовці до іспитів.

Розділ 1

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ, СУТЬ, ПРИНЦИПИ Й ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Соціально-економічні передумови й теорія виникнення соціального страхування

Інститут соціального страхування виник як взаємозв'язок двох принципів соціально-економічного управління ризиковими подіями:

- 1) соціального регулювання економіки;
- 2) страхування.

У рамках першого принципу встановлювалися основні соціальні орієнтири, а в рамках другого – формувався механізм соціального забезпечення досягнення соціальних цілей.

Перші форми соціального страхування з'явилися в середині XIX століття в Європі. Вони зумовлювалися виникненням і швидким розвитком робочих і професійних спілок і мали характер взаємного страхування в рамках трудових колективів.

В історії становлення соціального страхування в Україні можна виділити такі етапи:

- 1) виникнення соціального страхування (1903 - 1917 рр.);
- 2) соціальне страхування після Жовтневої революції (1917 - 1933 рр.);
- 3) соціальне страхування й профспілки (1933 - 1990 рр.);
- 4) соціальне страхування в умовах переходу до ринкових відносин (1991 - 2003 рр.).

Виникнення соціального страхування

Уперше соціальне страхування з'явилося в Німеччині, де закони почали прийматися з 1883 - 1889 рр. Україна в складі Росії значно пізніше багатьох західних країн увела обов'язкове соціальне страхування працівників.

В Україні появі соціального страхування передувала поява різних класичних суспільств. Різновидом особистого страхування було страхування від нещасних випадків на виробництві.

У 1901 р. був виданий законодавчий акт "Про пенсії робітникам казенних гірничих заводів і копалень за рахунок роботодавців, винних в ушкодженні здоров'я".

Але питання про цивільно-правову відповідальність роботодавця за таких обставин було ретельно пророблено лише в 1903 р. у Законі "Про винагороду потерпілим робітникам внаслідок нещасного

випадку". Після прийняття цього Закону роботодавці стали вимагати запровадження соціального страхування.

Основи обов'язкового соціального страхування в Україні було закладено в 1912 р. прийняттям ряду Законів "Про забезпечення робітників на випадок хвороби", "Про страхування від нещасного випадку на виробництві", але вони не передбачали всіх орієнтирів.

Наприклад, допомога на випадок втрати працездатності призначалася в розмірі від 1/2 до 2/3 заробітної плати й виплачувалася з четвертого дня хвороби. Допомога у зв'язку з вагітністю й пологами видавалася протягом шести тижнів робітниці, яка проробила на даному підприємстві не менше трьох місяців.

Фінансування виплат здійснювалося за рахунок внесків підприємців і робітників, а страхування від нещасних випадків – тільки за рахунок підприємців.

Робочими органами страхування на місцях були лікарняні страхові каси й страхові товариства на підприємствах із кількістю робітників не менше 200 чоловік. На менших підприємствах головна роль в організації страхових кас й у їх керуванні належала роботодавцям і робітникам. До революції діяло кілька тисяч страхових кас. У центрах цю роботу проводила Рада у справах страхування робітників, а в губерніях – страхові присутності.

Соціальне страхування після Жовтневої революції

Після революції було здійснено спробу ввести програму соціального страхування. Вже 14.11.1917 р. було опубліковано правове повідомлення з цього питання. У ньому говорилося, що робочо-селянський уряд негайно приступає до створення законів про повне соціальне страхування найманих робітників і сільської бідноти, чого не було зроблено попереднім урядом, але закон про соціальне страхування не був прийнятий за радянський період.

Було прийнято різні декрети й постанови з окремих видів соціального страхування й забезпечення. В 1921 р. згідно з Декретом "Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею" матеріальне забезпечення працівників ґрунтувалося на обов'язкових внесках підприємств, установ і господарств, що використовують працю найманих робітників. Конкретні норми забезпечувалися окремими категоріями. Наприклад, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, вагітністю й пологами була в розмірі заробітної плати, але якщо коштів не вистачало, то допомогу у зв'язку з хворобою могло бути скорочено до 1/3. При народженні дитини призначалися два види допомоги:

а) на засоби догляду за немовлям;

б) годування дитини до дев'яти місяців.

Загальна сума цих допомог була в розмірі 25 % середньої заробітної плати.

Допомога у зв'язку з безробіттям встановлювалася в розмірі від 1/6 до 1/2 середньої заробітної плати з урахуванням кваліфікації, стажу. Нормативними актами встановлювалося, що фонди соціального страхування твердо броньовані й не можуть бути використані на інші цілі.

Уже в 1931 р. розмір допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю встановлювався залежно від стажу, галузі народного господарства, членства в профспілці й т.ін.

Тим, хто проробив безперервно на даному підприємстві більше двох років або у кого загальний виробничий стаж становив більше трьох років, допомога виплачувалася в розмірі повної заробітної плати. При меншому стажі розмір допомоги за перші 20 днів хвороби дорівнював 3/4 зарплати. Тим, хто не брав участі в профспілці допомога виплачувалася в розмірі 50%. Службовці також одержували допомогу у зменшеному розмірі.

Тариф з усіх видів страхування становив 28,5 % від фонду оплати праці.

З них на соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, материнством й дитинством виділялося від 6 до 9 %. На медичну допомогу особі, що працює, виділялося 5 - 7% від фонду оплати праці.

Крім звичайних тарифів існували пільгові і заохочувальні, застосування яких залежало від ступеня небезпеки й шкідливості виробництва.

У діяльності страхових органів крім забезпечення застрахованих виплатами все більше уваги приділялося питанням професійного й соціально-побутового напрямків (курорти, будинки відпочинку, дитячі сади і ясла, молочні кухні).

У зазначений період соціальне страхування перебувало під наглядом Народного Комісаріату Праці СРСР, у якому було створено центральне управління соціального страхування, а також пізніше – радянське соціальне страхування.

На середньому рівні соціальне страхування здійснювали губернські каси, на місцях – страхові каси, які формувалися профспілками.

Соціальне страхування й профспілки

Постановою від 1933 р. "Про об'єднання Народного Комісаріату Праці СРСР із всесоюзними центрами радянських профспілок

(ВЦРПС)" було встановлено, що всі кошти соціального страхування й установи передаються в управління ВЦРПС. Безпосереднє керівництво здійснювалося спочатку галузевими, а потім територіальними міжсоюзними профспілковими органами.

На підприємствах (в установах, організаціях) роботи з призначення допомог, контролю за правильністю їх видачі, забезпечення путівками проводив профспілковий комітет. Таким чином, зазначеною постановою профспілкам було доручено ряд державних функцій. У зв'язку з цим доречно зазначити, що виконання цих функцій, до яких належить і соціальне страхування, поставило їх у залежність від відповідних державних органів. Більше того, світова практика свідчить, що для профспілок не властиво виконання державних функцій.

У 1938 р. бюджет соціального страхування (раніше затверджували окремо) було включено до складу єдиного Державного бюджету СРСР. З цього моменту соціальне страхування втрачає свій страховий характер і трансформується в соціальне забезпечення. Воно стає інструментом розподілу коштів Державного бюджету на соціальний захист за залишковим принципом. Тарифи страхових внесків було встановлено без урахування страхових ризиків. Таке положення не змінилося й після введення так званих диференційованих тарифів по галузях, тому що їхні розміри визначалися не рівнем небезпеки й шкідливості умов виробництва, а рівнем рентабельності тієї або іншої галузі народного господарства.

У післявоєнний період відзначається подальший розвиток соціального страхування, встановлюється видача допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю від трудового каліцтва або професійного захворювання в розмірі 100 % заробітку незалежно від будь-яких умов.

Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю й пологами становила 120 календарних днів. Одержує розвиток напрямок професійного соціального страхування. За період 1945 - 1960 рр. кількість лікувально-оздоровчих установ зросла більш ніж у 5 разів. Водночас на великих підприємствах з'явилися перші санаторії-профілакторії, де працівники одержували санаторне лікування без відриву від виробництва. Путівки в санаторії за рахунок коштів соціального страхування видавалися або безкоштовно (20 % від загальної кількості путівок), або за 30 % вартості.

Важливим етапом розвитку соціального страхування в цей період є його поширення на нові категорії працівників.

Традиційно ця система охоплювала тільки робітників і службовців, тобто осіб, що працюють на умовах трудового договору.

У 1964 р. право на обов'язкове соціальне страхування одержали провідні колгоспні кадри: голови, фахівці, механізатори. Одночасно було створено систему пенсійного забезпечення всіх колгоспників і введено допомогу у зв'язку з вагітністю й пологами для колгоспниць. Ці пенсії і допомоги виплачували за рахунок спеціального фонду, створеного за рахунок коштів колгоспників і Державного бюджету. Розмір пенсії в колгоспників був значно нижчим, ніж у робітників і службовців.

У 1970 р. уведена система соціального страхування членів колгоспів. У зв'язку із цим створювався спеціальний Фонд колгоспів за рахунок відрахування у розмірі 2,4 % від фонду оплати праці (ФОП). Ця система була побудована на принципах державного соціального страхування, але мала ряд особливостей щодо видів і норм забезпечення, порядку нарахування, виплат допомог та ін.

Окрема "колгоспна система" проіснувала аж до 1991 р., потім вона була об'єднана з державною. З цього моменту колгоспники були прирівняні до робітників і службовців в області соціального страхування й пенсійного забезпечення.

У 80-х роках упроваджується ряд заходів щодо посилення державної допомоги родинам, що мають дітей, а також вводиться допомога для малозабезпечених родин.

Працівники й матері, що навчаються, одержують частково оплачувану відпустку у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею одного року, пізніше – 1,5 року.

Збільшується тривалість допологової відпустки до 70 днів, а строк виплати допомоги у зв'язку з доглядом за хворою дитиною – до 14 днів.

Установлюється видача допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю на період санаторно-курортного лікування дитини-інваліда у віці до 16 років.

Важливим правовим актом у розглянутому періоді є Постанова Ради Міністрів від 23.02.1984 р. "Про допомогу з державного соціального страхування".

Його перевага полягає в тому, що воно модифікувало всі прийняті дотепер урядові рішення з цього питання.

Соціальне страхування в умовах переходу до ринкових відносин

Проголошена в нашій країні перебудова спричинила зміни в організації фінансування соціального страхування.

До перших спроб реорганізації старої системи соціального страхування можна віднести Постанову Ради Міністрів СРСР від

15.08.1990 р. "Про вдосконалення порядку фінансування витрат на соціальне страхування й соціальне забезпечення". Відповідно до цього документа з 01.01.1991 р. було створено Фонд соціального страхування СРСР і скасовано Централізований союзний Фонд соціального страхування колгоспників.

Однак цей захід практично не призвів до перебудови суті й функціонування соціального страхування. З появою даного Фонду його кошти вже не включалися до складу Державного бюджету, що дозволило позбутися залишкового принципу розподілу коштів на цілі соціального страхування.

У цей час соціальне страхування регулюється більш ніж 20 законами, інструкціями й правилами.

1.2. Предмет, об'єкт, суть і принципи соціального страхування

Предметом соціального страхування є основні соціальні ризики, що загрожують відтворенню населення:

1) тимчасова непрацездатність у зв'язку з хворобою травмою, вагітністю й пологами, доглядом за членами родини;

2) постійна непрацездатність внаслідок інвалідності й старості;

3) втрата трудового доходу у зв'язку з неможливістю працевлаштування;

4) втрата доходу родини у випадку смерті годувальника для утриманців;

5) виникнення непередбачених витрат у випадку оплати медичних послуг, народження й виховання дитини, оплати ритуальних послуг з поховання.

Об'єкт соціального страхування – майнові інтереси громадян, пов'язані з компенсацією втрати трудового доходу або оплатою раптових витрат, що виникають внаслідок настання соціальних ризиків.

Як соціально-економічна категорія соціальне страхування являє собою систему відносин з розподілу національного доходу, що виражається у формуванні за рахунок страхових внесків, які сплачуються громадянами, що працюють, й роботодавцями, з використанням державних дотацій спеціальних страхових фондів, кошти яких застосовуються для захисту осіб, що не беруть участі у суспільній праці.

Соціальне страхування є найважливішим елементом державної соціальної політики в сфері управління ризиками відтворення населення й виконує функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів і рівня життя

різних груп населення, попередження й профілактики наслідків настання соціальних ризиків.

До основних принципів обов'язкового державного соціального страхування належать:

- особиста відповідальність – самі працівники беруть участь у фінансуванні страхування, тому що розмір виплат залежить від попередніх внесків працівників і їх страхового стажу;

- солідарність – роботодавці, працівники й держава беруть фінансову участь у страхуванні, здійснюючи своїми внесками матеріальну допомогу (при настанні страхових випадків) менш забезпеченим;

- організаційне самоврядування – управління органами соціального страхування здійснюється повноважними представниками працівників і роботодавців, що зміцнює солідарність двох соціальних суб'єктів і страхових співтовариств, робить систему соціального страхування "прозорою" для громадськості, сприяючи соціальній стабільності, формуванню демократичної свідомості громадськості;

- загальність – соціальне страхування поширюється на найбільш широкі кола, які мають потребу у ньому, що виражається в законодавчому закріпленні гарантій реалізації прав застрахованих, порядку здійснення відповідних виплат і надання послуг;

- обов'язковість – примусовість соціального страхування незалежно від волі й бажання роботодавців і застрахованих, що знаходить вираження в обов'язковому характері (за законом) сплати страхових внесків роботодавцями й працівниками, а також у певних випадках державою (з Державного бюджету);

- державне регулювання – законодавче закріплення гарантій прав в області страхового захисту, рівня виплат й якості послуг, умов призначення допомог, контролю за правильністю використання фінансових ресурсів;

- відповідальність за цільове використання коштів фондів обов'язкового соціального страхування.

1.3. Організація галузі й основні види соціального страхування

Соціальне страхування може здійснюватися в двох формах: державній і колективній.

Державне соціальне страхування є обов'язковим, а колективне може бути і обов'язковим, і добровільним.

За рівнем охоплення населення соціальне страхування буває загальним або частковим.

Залежно від природи соціальних ризиків соціальне страхування підрозділяється на різні галузі.

Ризик тимчасової непрацездатності є предметом медичного страхування, що забезпечує виплату допомоги під час хвороби й оплати медичних послуг. Ризик постійної втрати працездатності – предмет пенсійного страхування.

Ризик втрати роботи або неможливості працевлаштування регулюється за допомогою страхування на випадок безробіття.

Наслідок нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань покривається обов'язковим соціальним страхуванням від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань.

Основні види соціального страхування:

- 1) державне пенсійне страхування;
- 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими народженням і похованням;
- 3) страхування на випадок безробіття;
- 4) страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань;
- 5) медичне страхування.

Р о з д і л 2

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

2.1. Етапи реформування системи соціального страхування в Україні

Система соціального страхування в Україні пройшла у своєму розвитку декілька етапів:

I етап – 1998 р. – прийняття Закону «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Враховуючи важливість цього законодавчого акта, Президія Верховної Ради України Постановою прийняла рішення про проведення 8 квітня 1996 року парламентського слухання щодо цього законопроекту. Обговоривши проект закону, учасники цього слухання в основному схвалили його й порекомендували Верховній Раді після відповідного доопрацювання розглянути цей законопроект.

Основи законодавства України про соціальне страхування було доопрацьовано й подано до Верховної Ради. Парламент розглядав їх тричі у першому читанні, двічі – у другому і 14 січня 1998 року прийняв Основи. Цим самим було відкрито шлях для розроблення законопроектів з окремих видів соціального страхування.

II етап – 1999–2000 рр. – прийняття законів відповідно до Основ законодавства України із загальнообов'язкового державного соціального страхування. Верховною Радою України було прийнято Закони "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" (від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV), "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (від 2 березня 2000 року № 1533-III), "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими народженням та похованням" (від 18 січня 2001 року № 2240-III).

Таким чином, в Україні було створено законодавчі умови для становлення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка базується на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення (1964 р.) і Рекомендаціях Міжнародної організації праці (МОП) № 67 (1944 р.).

III етап – 2001 р. – запровадження державного соціального страхування. Відповідно до прийнятих законів у 2001 році запроваджено три види загальнообов'язкового державного соціального страхування: на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими народженням і похованням; від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

IV етап – 2002–2008 рр. – удосконалення законодавства з загальнообов'язкового державного соціального страхування, впровадження пенсійного й розроблення основ медичного соціального страхування.

2.2. Етапи становлення Пенсійного фонду України

Пенсійний фонд у своєму розвитку мав декілька еволюційних перетворень:

- 1990 рік — створення Пенсійного фонду України;
- 1991 рік — уперше пенсії профінансовано з коштів Пенсійного фонду, а не з Державного бюджету;
- 1992 рік — початок реформування тарифної пенсійної системи (зниження тарифу до 37% від фонду оплати праці).
- 1995 рік — закріплення обов'язковості реєстрації платників страхових внесків в органах Пенсійного фонду;
- 1998 рік — затвердження основних напрямів реформування пенсійного забезпечення в Україні, зокрема запровадження виплати пенсій через установи банків за згодою пенсіонера;

- 1999 рік — початок переходу на персоніфікований облік у системі обов'язкового державного пенсійного страхування (на базі експерименту у Львівській області);
- 2001 рік — Послання Президента України до Верховної Ради і Кабінету Міністрів України «Про основні напрямки реформування системи пенсійного забезпечення населення України» й ухвалення проектів Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення»;
- з 2002 року по теперішній час — здійснення переходу на призначення й оформлення пенсій у Пенсійному фонді України.

Розділ 3

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Державне регулювання – це важливий елемент управління соціальним страхуванням, формуванням і використанню коштів державних соціальних фондів. Мета державного регулювання – це:

- проведення єдиної політики держави у соціальній сфері;
- забезпечення реалізації прав громадян на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- створення умов для ефективного функціонування системи соціального страхування;
- адаптація системи соціального страхування до міжнародних стандартів.

Державне регулювання полягає у розробленні й прийнятті відповідних законодавчих актів, що регулюють відносини у соціальній сфері; перегляді й затвердженні розмірів страхових тарифів, видів і розмірів страхових виплат; контролі за дотриманням законодавства щодо створення страхових резервів і формування доходів страхових фондів; контролі за діяльністю центральних і територіальних органів державних соціальних фондів.

3.1. Суть, об'єкт і суб'єкт соціальної політики

Соціальна політика – це система цілеспрямованих управлінських, регуляторних і саморегуляторних засобів і форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень і дій, які втілюються в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансованості інтересів людини й суспільства, досягнення соціальних цілей і формування соціальних цінностей. Іншими словами, соціальна політика спрямована на організацію соціального

захисту населення й забезпечення сприятливих умов для формування безпечного соціального оточення.

Об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності суспільства, які на тому чи іншому рівні впливають на формування соціальної захищеності людини, задоволення їхніх власних потреб й інтересів. Основним механізмом й інструментом реалізації соціальної політики є соціальне управління й регулювання соціальними процесами.

Основною метою соціальної політики є створення умов для формування, розвитку й оптимального функціонування соціальних відносин, розкриття й самореалізації соціального потенціалу людини, підтримка соціальної громадської згоди. На даному етапі розвитку ринкових відносин мета соціальної політики – це усунення протиріч соціального суспільного розвитку, які гальмують процес формування соціально орієнтованої економіки, становлення середнього класу, підтвердження діючих механізмів життєзабезпечення людини як основного суб'єкта соціального розвитку.

Суб'єктами соціальної політики є людина, держава, суспільство, соціальні об'єднання й інститути, політичні партії, громадські організації, асоціації громадян, колективи, фонди, підприємці й роботодавці. Очевидно, що перелічені суб'єкти мають різний суспільний характер, здійснюють соціальну діяльність у різних галузях суспільного виробництва, мають різні можливості, масштаби, глибину й засоби впливу на соціальний розвиток і формування соціального захисту. Однак саме таке збільшення кількості суб'єктів соціальної політики дає можливість для створення різноманітних форм розвитку й збагачення соціального існування.

Напрямки здійснення соціальної політики:

- створення умов для реалізації соціального потенціалу людини (розширення суспільного поля, право вибору способів і форм самореалізації);
- розвиток суспільних і соціальних відносин (соціально-ринкових, соціально-класових, територіально-поселенських, сімейно-шлюбних, етнонаціональних, соціально-демографічних, соціально-трудова), регулювання міграційних процесів, захисту трудових прав, охорони праці, соціального партнерства й суспільного благополуччя;
- формування соціального захисту (безпеки) людини й суспільства;
- гуманітарна сфера й гуманітарна політика.

3.2. Соціальний захист як один з напрямків соціальної політики. Взаємозв'язок соціального страхування й соціальної політики

В Україні поняття "соціальний захист" почали широко використовувати на етапі переходу до ринкових відносин, хоча й раніше на тому чи іншому рівні соціальний захист був присутній в українському суспільстві.

Соціальний захист – це комплекс заходів організаційно-правового й економічного характеру, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. Результатом цих заходів виступає рівень захищеності (або безпеки) людини, особистості. Соціальний захист особистості є складовою частиною соціального захисту суспільства і, отже, частиною національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам.

Напрямки соціальної політики в області забезпечення соціальної безпеки людини й суспільства полягають у такому:

- створення умов для підвищення соціально-економічної активності населення (мотивація, стимулювання, участь у прибутку, акціонування, зарплата згідно з особистим внеском у результат);

- створення умов для забезпечення достатнього рівня життя населення (зважає активна політика доходів, запобігання бідності, формування платоспроможного попиту населення);

- запровадження гнучкої динамічної системи оплати праці (припинення падіння вартості робочої сили й забезпечення її випереджувального зростання, вдосконалення механізму визначення мінімальної зарплати й т.п.);

- формування динамічної, гнучкої системи соціального захисту (декілька типів соціальних заходів на основі розширення й поглиблення соціально-економічної бази, суспільного поля соціального захисту, посилення соціальної захищеності людини, реформування існуючої системи соціального захисту, особливо тих її складових, які ставлять працівника в абсолютну соціальну залежність від держави);

- розроблення й запровадження нової моделі соціального страхування з усіх видів загальнообов'язкового державного соціального страхування (на основі об'єднання інтересів громадян за допомогою справедливого розподілу фінансового тягаря між ними, введення системи управління коштами загальнообов'язкового державного соціального страхування, перетворення системи

соціального страхування з компонента податкової, розподільної системи в спосіб мікро- і макроекономічного соціального управління);

- реформування системи пенсійного забезпечення (закріплення в рамках національної системи пенсійного забезпечення декількох самостійних систем на основі обов'язкового й добровільного страхування, тобто введення трирівневої пенсійної системи: солідарної, накопичувальної і недержавної);

- реформування системи соціальної допомоги (малозабезпеченість, допомога родинам з дітьми, жінкам і т.п.);

- створення умов для меценатства, добродійної діяльності як важливого засобу інвестування соціальної сфери;

- реформа державної житлової політики (розширення, стимулювання й децентралізація житлового будівництва за рахунок різних джерел фінансування, зміна структури житлового фонду й стратегії будівництва);

- реформування системи охорони здоров'я (забезпечення доступного медичного обслуговування й санітарно-медичних послуг, створення медичного страхування);

- захист прав населення як споживачів (здійснення постійного контролю за виконанням законодавства щодо захисту прав споживачів).

Отже, метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства незалежно від соціального походження, національної або расової належності можливості вільно розвиватися й реалізовувати свої здібності, а також підтримка стабільності в суспільстві (попередження соціальної напруженості в суспільстві, яка може виникнути у зв'язку з майновою, расовою, культурною або соціальною нерівністю у вигляді страйків, актів цивільної непокорності, сутичок між окремими групами населення). Сфера діяльності соціального захисту обмежується безпосередньо родиною й особистістю, їхнім добробутом, однак кінцева мета соціального захисту й соціальної політики практично однакова.

3.3. Завдання й функції соціального страхування

Соціальне страхування як напрямок соціальної політики містить у собі систему прав, обов'язків і гарантій щодо надання соціальних послуг громадянам і матеріальному їх забезпеченню у випадку повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості й інших випадках, передбачених законодавством.

У широкому розумінні соціальне страхування – це організована

державою колективна система соціального забезпечення, що працює за принципом взаємодопомоги, тобто солідарності, й фінансується з поточних надходжень у вигляді страхових внесків роботодавців і самих застрахованих.

Обов'язкове соціальне страхування є ефективним засобом боротьби з бідністю. Крім цього, схеми соціального страхування знижують потребу в державних коштах, необхідних для програм соціальної допомоги.

Соціальне страхування – базовий інститут системи соціального захисту, однак воно виходить за рамки соціального забезпечення. У системі соціального забезпечення є ризики, які не відповідають основним умовам особистого страхування. Наприклад, інваліди від народження мають більшу ймовірність необхідності в медичному обслуговуванні, що робить неможливим використання ними особистого страхування через досить великі ризики.

Єдиною можливістю охопити все населення є використання схем обов'язкового соціального страхування.

Виходячи із завдань соціального страхування, можна визначити його основні функції:

1. Захисна – підтримка сформованого матеріального рівня застрахованого, якщо звичайне джерело доходу стає для нього недоступним, а також коли в нього мають бути додаткові непередбачені витрати, не заплановані в його звичному бюджеті.

2. Компенсаційна – відшкодування збитку втрати працездатності й шкоди здоров'ю за допомогою матеріального відшкодування втрати заробітку, а також оплати послуг у зв'язку з лікуванням і реабілітацією.

3. Відтворювальна – соціальне страхування покликане забезпечити застрахованим (і членам їхніх родин) покриття всіх витрат, достатніх для нормального перебігу відтворювального циклу (що охоплює майже весь життєвий цикл) у випадку хвороби, старості, інвалідності, безробіття, вагітності.

4. Перерозподільна – соціальне страхування значною мірою впливає на суспільний розподіл і перерозподіл. Суть функції полягає в розподілі матеріальної відповідальності за соціальні ризики.

5. Стабілізуюча – узгодження інтересів соціальних суб'єктів.

3.4. Соціальне страхування й національна економіка

Соціальне страхування стає важливим елементом процесу економічного розвитку й зростання країни. Воно ґрунтується на економічній діяльності суспільства, через яку окремі особи реалізують свою ініціативу й творчість, що підвищує їхній добробут, створює

умови для соціального прогресу. Зміст програм соціального страхування має визначатися напрямком і темпами економічного розвитку країни. Кошти, які компенсують зарплату під час хвороби або безробіття після виробничої травми або у зв'язку з вагітністю й пологами, не повинні допускати різкого зниження рівня життя працівників. Ці заходи сприяють стабільності трудових ресурсів, які, у свою чергу, сприяють економічному розвитку країни.

Зараз загальноновизнаною є теза про те, що розвиток – це процес безперервної взаємодії економічних і соціальних факторів, метою якого є проведення раціональної і стабільної макроекономічної секторальної політики, що спрямована на стимулювання стабільного економічного зростання й розвитку, створення робочих місць, а також зменшення бідності, скорочення обсягів соціальної і економічної нерівності й ізоляції.

Соціальні програми повинні сприяти здійсненню позитивних змін в економіці, а не робити перешкоди їм. Види й розміри соціального страхування вирішальною мірою залежать від ефективності економіки країни.

При слабкій економіці система соціального страхування через недостатнє фінансування здатна забезпечити лише відносно низький рівень соціальних гарантій.

При слабкій економіці й щедрій системі соціального страхування остання важким тягарем лягає на економіку, що проявляється в збільшенні тіньової економіки й уповільненні економічного розвитку.

Зі зростанням ефективності економіки з'являється можливість розширити систему соціального страхування. Таким чином, політика соціального захисту може входити до контексту стратегії загального розвитку. З одного боку, розширення соціального захисту й збільшення витрат на соціальні програми мають обмежуватися економічними можливостями, з іншого – політика економічної перебудови повинна враховувати вплив на потенціал систем соціального забезпечення і їхню здатність надавати базовий захист широким верствам населення.

Необхідно знайти раціональну рівновагу між цими напрямками й модифікувати як економічну, так і соціальну стратегії з метою досягнення більш відчутних наслідків. При цьому головним є питання про те, чи зможе нова соціальна політика привести до нових економічних змін при більш низьких соціальних витратах.

Розділ 4

УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Фінансовий механізм регулювання соціального страхування виражається у сукупності фінансових методів, форм і важелів управління фінансовими ресурсами, що призначені для матеріального забезпечення громадян у разі настання страхових випадків. До складу фінансового механізму регулювання також входить правове, нормативне й інформаційне забезпечення.

4.1. Фінансування Фондів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності й безробіття. Платники страхових внесків, база для вирахування й розмір страхових внесків

Джерелами фінансування соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими народженням і похованням, на випадок безробіття є такі кошти:

- страхові внески страхувальників і застрахованих осіб;
- пені, штрафи й інші фінансові санкції, застосовані до страхувальників відповідно до законодавства з даного виду соціального страхування;
- благодійні внески підприємств, організацій і фізичних осіб;
- асигнування з Державного бюджету;
- прибуток від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі від резерву страхових коштів на депозитному рахунку;
- інші кошти, не заборонені законом.

Платниками внесків у Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності й у Фонд соціального страхування на випадок безробіття є страхувальники й застраховані особи, тобто підприємства, організації, установи всіх форм власності, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності (СПД), наймані робітники – фізичні особи, що працюють за трудовим договором-контрактом.

Крім цього, платниками страхових внесків можуть бути особи, що беруть участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах.

До таких можна віднести громадян України, які працюють за кордоном або не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, а також осіб, що забезпечують себе роботою самостійно (особи – СПД, зайняті адвокатською,

нотаріальною, творчою й іншою діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу безпосередньо від цієї діяльності, у т.ч. члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок).

База для відрахування страхових внесків у Фонд соціального страхування визначається відповідно до закону:

– для роботодавців – сума фактичних витрат на оплату праці найманих робітників, що підлягає оподаткуванню (ФОП, заохочувальні й компенсаційні виплати);

– для найманих робітників – сума оплати праці, що включає основну й додаткову зарплати, а також інші заохочувальні й компенсаційні виплати, у т.ч. у натуральній формі, які підлягають оподаткуванню;

– для застрахованих осіб, що беруть участь у соціальному страхуванні на добровільних засадах, – сума оподаткованого доходу (прибутку).

Розмір страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування встановлюється Верховною Радою України одночасно із затвердженням Державного бюджету на поточний рік у відсотковому відношенні до бази оподаткування відповідно для роботодавців і застрахованих осіб.

Від сплати страхових внесків у Фонд соціального страхування на випадок безробіття звільняються:

1) застраховані особи на період відпустки у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею трьох років і відпустки у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею шести років за медичними висновками;

2) застраховані особи у випадку одержання допомоги у зв'язку з частковим безробіттям.

Базу для вирахування й розмір страхових внесків наведено у додатку.

4.2. Фінансування страхування від нещасних випадків. Платники, база й розмір страхових внесків. Методика розрахунку розміру внесків

Фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві здійснюється за рахунок:

– внесків роботодавців;

– капіталізованих платежів, що надійшли у випадку ліквідації підприємства;

– прибутку від використання вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;

- коштів від застосування санкцій за порушення законодавства до підприємств і порушення вимог з охорони праці до працівників;
- добровільних внесків.

Використання вільних коштів Фонду для одержання прибутку можливе тільки з дозволу Кабінету Міністрів України.

Платниками страхових внесків у Фонд соціального страхування від нещасних випадків є:

- юридичні особи незалежно від форм власності й господарювання, виду діяльності й галузі, їхні об'єднання й підрозділи, навіть якщо вони не мають статусу юридичної особи й перебувають на іншій території;

- розташовані на території України іноземні підприємства, установи, організації (у тому числі міжнародні), їхні філії, що використовують працю найманих робітників;

- фізичні особи – СПД, які використовують працю найманих робітників;

- фізичні особи – СПД, які не використовують працю найманих робітників, особи, що забезпечують себе роботою самостійно, священнослужителі, церковнослужителі й особи, які працюють у релігійних організаціях на виборчих посадах (внески сплачують на добровільних засадах).

Наймані робітники не несуть ніяких витрат на соціальне страхування від нещасних випадків.

Страхові тарифи диференціюються за групами галузевої економіки (класом робіт) залежно від класу професійного ризику виробництва. Роботодавець визначає суму внесків шляхом множення встановленого для даного підприємства страхового тарифу на суму фактичних витрат на оплату праці найманих робітників. Для добровільно застрахованих осіб для розрахунку розміру тарифу береться мінімальна заробітна плата по галузі.

Для того, щоб визначити страхові тарифи для підприємств, організацій і установ на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві й профзахворювань, галузі економіки й види робіт диференціюються за класами професійного ризику виробництва. (Додаток до Постанови Кабінету Міністрів України № 1423 від 13.09.00.) Для окремих галузей страхові тарифи встановлюються законом без віднесення їх до класів професійного ризику виробництва.

1. Клас професійного ризику виробництва для кожної галузі економіки характеризується інтегральним показником професійного ризику виробництва. Чим вище інтегральний показник, тим вище клас ризику. Інтегральний показник визначається як співвідношення витрат

на відшкодування збитку потерпілим на виробництві по галузі за минулий календарний рік до фактичних витрат на оплату праці найманих робітників у минулому календарному році в даній галузі:

$$I_{оэ} = \frac{BY_{оэ}}{3OT_{оэ}} \cdot 100\%. \quad (4.1)$$

Інтегральний показник професійного ризику виробництва в галузі економіки для кожного класу розраховується за формулою

$$I_{кл} = \frac{BY_{кл}}{3OT_{кл}} \cdot 100\%. \quad (4.2)$$

2. Для галузей економіки кожного класу професійного ризику виробництва сума приведених витрат на оплату праці в минулому календарному році визначається таким чином:

$$ПЗТ_{кл} = 3OT_{кл} \cdot СПР_{кл}, \quad СПР_{кли} = \frac{I_{кли}}{I_{кл1}}, \quad (4.3)$$

де $СПР_{кли}$ – ступінь професійного ризику виробництва галузі економіки відповідного класу;

$I_{кли}$ – інтегральний показник професійного ризику даного класу;

$I_{кл1}$ – інтегральний показник професійного ризику 1-го класу.

3. Модуль страхових внесків для галузей економіки всіх класів розраховується за формулою

$$MB = \frac{3\Phi}{ПЗТ}, \quad (4.4)$$

де 3Φ – розрахункові витрати Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві й профзахворювань у майбутньому календарному році;

$ПЗТ$ – сума приведених витрат на оплату праці в минулому календарному році в галузях економіки всіх класів.

4. Сума страхових внесків підприємств одного класу професійного ризику наступного року визначається таким чином:

$$CB_{кл} = ПЗТ_{кл} \cdot MB. \quad (4.5)$$

5. Страховий тариф на майбутній рік для підприємств одного класу ризику розраховується за формулою

$$CT_{кл} = \frac{CB_{кл}}{3OT_{кл} \cdot I_{он}} \cdot 100\%, \quad (4.6)$$

де $I_{он}$ – прогнозований індекс зростання фактичних витрат на оплату праці наступного року.

Фонд відносить підприємства до галузей економіки за видами їхньої основної діяльності. Якщо страхувальник займається діяльністю в декількох галузях економіки, то його відносять до однієї з тих, що має найбільшу частку в обсязі реалізованої продукції.

6. Місячна сума страхового внеску для підприємств

$$CB_{мес} = \frac{30T_{мес} \cdot CT_{кл}}{100}. \quad (4.7)$$

7. Знижки й надбавки до страхового внеску застосовуються Фондом з урахуванням результатів роботи підприємства в минулому календарному році:

$$D_{mn} = \frac{BY_{mn}}{CB_{mn}}, \quad D_{кл} = \frac{BY_{кл}}{CB_{кл}}, \quad (4.8)$$

де D_{mn} , $D_{кл}$ – частки витрат Фонду на відшкодування збитку потерпілим на виробництві на підприємстві (підприємствах даного класу) у минулому році.

Розмір знижок і надбавок наведено у табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Знижки й надбавки до страхового внеску з урахуванням результатів роботи підприємства

Знижки		Надбавки	
D_{mn} нижче за $D_{кл}$, %	Знижка CB , %	D_{mn} вище за $D_{кл}$, %	Надбавки CB , %
20-39,9	10	20-39,9	10
40-59,9	20	40-59,9	20
60-79,9	30	60-79,9	30
80 і вище	40	80-100	40
Не було жодного нещасного випадку й профзахворювання	50	Більше 100	50

4.3. Джерела фінансування пенсійного страхування. Платники, база й розмір страхових внесків

До платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування відносяться:

1) суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, їхні об'єднання, бюджетні, громадські й інші установи та організації, об'єднання громадян й інші юридичні особи, а також фізичні особи – СПД, які використовують працю найманих робітників;

2) філії, відділення й інші окремі підрозділи платників податку,

зазначені у пункті 1, що не мають статусу юридичної особи, розташовані на території іншій, ніж платник збору;

3) фізичні особи – СПД, які не використовують працю найманих робітників, а також адвокати, їхні помічники, приватні нотаріуси, інші особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності й займаються діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу;

4) фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичні особи, що виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок, тощо;

5) СПД, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини і коштовного каміння;

6) юридичні та фізичні особи при відчуженні легкових автомобілів, крім легкових автомобілів, якими забезпечують інвалідів, і тих автомобілів, що переходять у власність спадкоємцям за законом;

7) підприємства, установи й організації незалежно від форм власності та фізичні особи, які придбавають нерухоме майно, за винятком державних підприємств, установ і організацій, що придбавають нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів, установ та організацій іноземних держав, які користуються імунітетами і привілеями згідно із законами й міжнародними договорами України, а також громадян, які придбавають житло і перебувають у черзі на одержання житла або придбавають житло вперше;

8) підприємства, установи й організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку, а також оператори цього зв'язку, що надають свої послуги безоплатно; при цьому збір на обов'язкове державне пенсійне страхування не сплачується, якщо послугами стільникового зв'язку користуються річкові, морські, повітряні, космічні транспортні засоби, засоби наземного технологічного транспорту (у тому числі таксі), що мають стаціонарно вбудоване обладнання радіозв'язку, радіонавігації та радіоастрономії, яке не може бути відокремлено від таких засобів без втрати його технологічних або експлуатаційних якостей чи характеристик.

Об'єктом оподаткування є:

1) для платників збору, зазначених у пунктах 1 і 2, – фактичні витрати на оплату праці робітників, які включають витрати на виплату основної і додаткової заробітних плат й інших заохочувальних і компенсаційних виплат, у тому числі в натуральній формі, а також винагороди, що виплачуються громадянам за виконання робіт (послуг) за угодами цивільно-правового характеру; для платників збору, які мають найманих працівників, але не здійснюють витрат на

оплату їхньої праці, – сума коштів, що визначається розрахунково як добуток визначеного законом мінімального розміру заробітної плати на кількість працівників такого платника збору, на яких здійснюється нарахування заробітної плати;

2) для платників збору, зазначених у пункті 3, і фізичних осіб – СПД – сума оподаткованого доходу (прибутку);

3) для платників збору, зазначених у пункті 4, – сукупний оподатковуваний дохід, обчислений відповідно до законодавства України;

4) для платників збору, зазначених у пунктах 5–7, – відповідно вартість реалізованих ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і коштовного каміння; вартість легкового автомобіля; вартість нерухомого майна, зазначена в договорі купівлі-продажу такого майна;

5) для платників збору, зазначених у пункті 8, – вартість будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку, сплачена споживачами цих послуг оператору, що їх надає, включаючи вартість вхідних і вихідних телефонних дзвінків, абонентську плату, плату (надбавку) за роумінг, суму страхового завдатку, авансу, вартість інших спеціальних послуг, зазначених у рахунку на оплату послуг стільникового рухомого зв'язку.

Не можуть бути об'єктами оподаткування:

- транслявання програм радіо- і телевізійними станціями;
- передавання або приймання інформації за допомогою радіозв'язку мережами відомчого або технологічного зв'язку, що не мають автоматичної комутації з мережею зв'язку загального користування;
- користування радіотелефонами й радіоподовжувачами, підключеними до номерів квартирних телефонів;
- суми, які сплачуються одним оператором у компенсацію вартості послуг з роумінгу (або покриття від'ємного сальдо взаєморозрахунків з роумінгу) іншому оператору, який надав такі послуги.

4.4. Нетрадиційні джерела фінансування соціальної сфери

Фінансування соціальної сфери в Україні здійснюється під впливом економічних, організаційних, соціальних чинників із використанням коштів соціального страхування, коштів Державного і місцевого бюджетів, а також спеціальних фондів.

Під час переходу до ринкових відносин виникли нові нетрадиційні для нашої держави джерела фінансування соціальної сфери. Це різноманітні благодійні й близькі до них за призначенням соціальні

фонди.

Спеціальні цільові фонди – це особлива форма організації фінансів, яка характеризується добровільністю об'єднання коштів різних суб'єктів господарювання й населення для реалізації конкретних цілей і програм у галузі економічного розвитку та розв'язання соціальних проблем.

Джерела надходження коштів до цільових фондів і напрямки їх витрачання залежать від характеру й мети їх створення. Переважна частка надходжень іде від підприємств і організацій, установ й окремих громадян на основі *спонсорства*. За статутною діяльністю цільові фонди не мають фінансових зобов'язань перед Державним бюджетом, вони звільнені від сплати податків, державних і митницьких стягнень (мита).

Благодійний фонд – це особлива форма організації фінансових відносин, яка характеризується виключно добровільними надходженнями коштів для створення фондів і використання наявних коштів на благодійні цілі. Благодійні фонди, як правило, функціонують на правах юридичної особи і є самоврядними суб'єктами.

Метою створення цих фондів є благодійна діяльність, що здійснюється передусім відносно хворих і громадян пенсійного віку.

Кошти цих фондів створюються за рахунок:

- добровільних внесків, дарунків, відрахувань громадських організацій, творчих спілок, колективів підприємств, установ, окремих громадян;
- прибутку, одержаного від виробничо-господарської діяльності організацій і підприємств, що створюються фондами;
- надходжень від закордонних фондів та окремих осіб;
- доходів від заходів, що проводяться на користь фонду, лотерей, платних послуг, видавничої та іншої діяльності (телемостів, телемарафони).

В Україні благодійні фонди тільки починають розвиватися, а в інших державах їх кількість істотно більша. Кошти, направлені підприємцями у ці фонди, звільняються від оподаткування.

Р о з д і л 5

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

5.1. Поняття держави загального добробуту, основні моделі

Система соціального захисту на Заході одержала назву держави загального (або соціального) добробуту. Для неї характерно загальне

охоплення соціальним забезпеченням усіх громадян незалежно від їхнього трудового внеску (хоча й зараз цей фактор залишається значущим при визначенні розміру окремих соціальних виплат, які перевищують соціальний мінімум). Механізм соціального захисту ґрунтується на принципах справедливості, матеріальна підтримка поширюється не тільки на тих, кому вона необхідна і хто заробив право на неї, але й на всіх осіб.

Існує декілька класифікацій держав загального добробуту.

Найвідоміша з них – за ознакою доступності, охопленням населення й рівнем перерозподілу доходу в системах соціального забезпечення й впливу політичних сил – розроблена Г. Еспінг-Андерсеном. Він визначив коефіцієнт заміщення зарплати гарантованими державою соціальними виплатами. Відповідно до цього коефіцієнта країни, що входять до ОЕСР (організація економічного співробітництва й розвитку), поділяються на три групи:

1. Австралія, США, Нова Зеландія, Канада, Ірландія, Велика Британія – коефіцієнт заміщення 13,0 - 23,4.

2. Італія, Японія, Франція, ФРН, Фінляндія, Швейцарія – коефіцієнт заміщення 24,1 - 29,8.

3. Австрія, Бельгія, Нідерланди, Данія, Норвегія, Швеція – коефіцієнт заміщення 31,1 - 39,1.

За рівнем впливу політичних сил було виділено три фактори: вплив лівих сил, підтримка консервативних традицій, ступінь авторитарності влади. У результаті класифікація ведеться за трьома групами (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Класифікація держав загального добробуту за політичним фактором

Держави		
ліберальні	консервативні	соціалістичні
Австралія	Австрія	Данія
Канада	Бельгія	Фінляндія
Японія	Франція	Нідерланди
Швейцарія	ФРН	Норвегія
США	Італія	Швеція
Провідна роль належить адресній допомозі, держава сприяє приватному страхуванню, обов'язкове страхування відкладено на другий план	На передньому плані соцстрах у вигляді повного розподілу населення за соціальним статусом і рівнем доходу, тобто вертикальний перерозподіл доходу	Усеохоплююча система перерозподілу доходу (пом'якшує розподіл населення за рівнем доходу, але не усуває його). Великий вплив на керування робітничим класом, здатність соціал-демократичних партій створювати союзи з іншими групами

5.2. Порівняльна характеристика держав загального добробуту

Порівняльну характеристику держав загального добробуту проводять у розрізі декількох рис, а саме: соціальні витрати; доходи населення й рівень бідності; соціальна допомога; соціальна нерівність; сімейна політика й охорона здоров'я. Наведемо порівняльну характеристику на прикладі трьох країн, які належать до різних видів держав загального добробуту: Швеції, Німеччини та США.

Швеція. Фінансування соціальної сфери провадиться переважно за рахунок центральних і місцевих бюджетів і відрахувань із зарплати. Наприкінці 80-х рр. минулого століття працівники сплачували 40% із зарплати, роботодавці – 43% ФОП у фонди соцзахисту. Основна мета – подолання нерівності в соціально-економічному статусі за рахунок перерозподілу доходу. В 1980 р. соцвиплати становили 29,2% сукупного доходу, у той час як податки дорівнювали 28,5% від сукупного доходу. Рівень бідності становив 7% (бездітні родини). Причини звертання за соцдопомогою – це безробіття, соматичні й психічні захворювання, алкогольна й наркотична залежність. Соціальна допомога здійснюється за адресним методом. Адресною допомогою управляють відділи соцобслуговування при місцевих органах влади. Вона є частиною комплексної допомоги. Основна функція системи соцдопомоги – дисциплінувати й підтримати найбідніших.

Соціальна нерівність присутня переважно на ринку праці. Частина жінок, що працюють, становила 48%, з яких 79,4% за трудовою активністю прирівнюються до чоловіків. Основні сфери діяльності: торгівля й сфера послуг, охорона здоров'я, освіта. Зарплати жінок нижча, ніж у чоловіків, вони частіше стають безробітними й працюють неповний робочий день.

Сімейна політика характеризується ліберальним відношенням до незаконнонародженості (скасовано в 1917 р.), розлучення (1920 р.), гомосексуалізму (1944 р.), сексуальних меншостей (запроваджено в 1956 р.). Проводиться підтримка самотніх матерів, контроль народжуваності як засіб боротьби з бідністю (у післявоєнні роки народжуваність різко знизилася, що загрожувало виродженням націй; застосовувалася підтримка зростання народжуваності, родин з декількома дітьми й підвищення якості наступних поколінь за рахунок поліпшення добробуту дітей). Уведено безкоштовну медичну допомогу у зв'язку з вагітністю й пологами, виплати з тимчасової непрацездатності, програми житлової допомоги багатодітним родинам (зниження квартплати залежно від кількості дітей), кредити молодят.

Установи охорони здоров'я підпорядковуються радам провінцій, що фінансуються за рахунок регіональних напівавтономних фондів медстрахування. За візит лікаря, рецепт, перебування в лікарні оплата здійснюється за рахунок хворого. Однак 90% коштів надходять з місцевих і Державного бюджетів. Незважаючи на найвищий рівень здоров'я й найвищу тривалість життя, існує залежність між рівнем народжуваності й рівнем смертності. Найгірше здоров'я виявлено в низькокваліфікованих працівників, іммігрантів, безробітних, самотніх людей, розлучених чоловіків і дітей з малозабезпечених родин.

Німеччина. Держава витрачає значні кошти на соцстрах. У 1981 р. соцвиплати становили 29,2% від ВВП. Фінансування здійснюється за рахунок внесків населення.

Розміри виплат із соцстраху прямо залежать від попередніх заробітків. Люди похилого віку вважаються забезпеченими, якщо мають повний пенсійний стаж і доходи від власності. Найгірше становище в безробітних, пенсіонерів і вдів без повного страхового стажу, самотніх матерів, осіб без певного виду зайнятості, бездомних. Межа бідності становить приблизно 20% середньої зарплати (після виплати податків).

Родини з доходами нижчими за рівень бідності мають право на адресну допомогу. Системою адресної допомоги управляють місцеві органи влади (на 80% забезпечують її фінансово, 20% надходить від земельної влади).

Ідеальна родина – де чоловік заробляє досить коштів для утримання дружини й двох дітей. Аборт дозволено здійснювати за наявності медичного, етичного й соціального показань за згодою лікарської комісії і консультанта з питань родини. Відпустка у зв'язку з вагітністю й пологами призначається в розмірі 100% зарплати зі збереженням робочого місця.

Система загальнонаціональної охорони здоров'я відсутня. Фонди медстрахування, лікарі й методи лікування деякою мірою не залежать від держави. Фонди медстраху формуються однаковою мірою за рахунок роботодавців і працівників. На державу припадає близько 14% усіх внесків. Для пацієнтів медобслуговування безкоштовне, кошти в лікарні й лікарям надходять із фондів. Дуже слабка система профілактики здоров'я, цю роботу повністю покладено на самого пацієнта.

США. Соцстрах – не захист населення, а створення сприятливих умов для капіталістів і корпорацій. Індивід і родина самостійно відповідають за свій добробут, держава заохочує індивіда й родину до самодостатності й змушує не покладатися на соцвиплати. В 1980 р. соцвиплати становили 8,0% (сплачували 13 – 17% податків від

сукупного доходу). Основні сподівання були на власну працю, доходи від власності. Рівень бідності в 1986 р. Дорівнював 11,4%, з них 34,0% – самотні матері. Ведеться постійне розроблення стимулів для праці.

Постійно існує расова нерівність у житті, але на законодавчому рівні намагаються забезпечити рівні права, всі форми дискримінації і сегрегації поза законом.

Відсутня допомога на дітей і допомога у зв'язку з вагітністю й пологами, відпустка у зв'язку з доглядом за дитиною – молоді мами прирівнюються до тимчасово непрацездатних осіб без будь-яких грошових компенсацій. Немає цілісної сімейної політики з забезпечення добробуту матері й дитини, але здійснюється програма допомоги родинам з неповнолітніми дітьми. Легалізовано аборти. Розширено систему дошкільної освіти.

Фінансування галузі охорони здоров'я здійснюється за рахунок плати пацієнтів за медпослуги, благодійних пожертвувань, державних фондів і фондів неприбуткового медичного страхування. У США найнижчий рівень участі держави в охороні здоров'я. Підтримується комерціалізація медустанов, у той час як державні лікарні страждають від бюджетних обмежень і недостачі коштів, а тому змушені конкурувати між собою. Більшість населення або взагалі не охоплена медичним страхуванням, або страховка не покриває витрат на лікування.

Існують дві основні програми медичного страхування: «Медикер», яка ґрунтується на страхових внесках, є частиною системи соцстраху й застосовується для всіх застрахованих пенсіонерів, і «Медикейд», що фінансується в однакових частинах із коштів федерального бюджету й бюджетів штатів, але коштів дуже мало, тому й рівень обслуговування не високий. Однак програма «Медикейд» є основою добробуту бідних родин, а також тих, хто вичерпав свої кошти за програмою «Медикер».

Р о з д і л 6

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ

6.1. Система охорони здоров'я України, джерела фінансування

До останнього часу й на даний момент медичне обслуговування й медичне страхування є сферою охорони здоров'я як один із напрямків державної діяльності. Провідний орган управління в сфері охорони здоров'я – Міністерство охорони здоров'я України, основними

завданнями якого є:

- забезпечення реалізації державної політики в сфері охорони здоров'я, санітарного й епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості й реалізації лікарських препаратів і засобів медичного призначення;

- розроблення, координація й контроль за виконанням держпрограм розвитку охорони здоров'я, зокрема профілактики захворювань, надання медичної допомоги, розвитку медичної і мікробіологічної промисловості;

- організація надання державними й комунальними установами охорони здоров'я безкоштовної медичної допомоги населенню;

- організація надання медичної допомоги в невідкладних й екстремальних ситуаціях;

- розроблення заходів щодо профілактики й зниження захворювань, інвалідності й смертності населення;

- організація наукових досліджень в області медицини.

Відповідно до Конституції України держава гарантує всім громадянам реалізацію їхніх прав у сфері охорони здоров'я шляхом:

- створення розгалуженої мережі установ охорони здоров'я;

- організації і проведення системи державних і суспільних заходів щодо охорони й зміцнення здоров'я;

- надання всім громадянам гарантованого рівня медико-санітарної допомоги в обсязі, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Фінансування охорони здоров'я здійснюється за рахунок Державного бюджету України, бюджетів місцевого й регіонального самоврядування, фондів медичного страхування, благодійних фондів й інших джерел, не заборонених законодавством.

Кошти Державного бюджету України, бюджетів місцевого й регіонального самоврядування, виділені на охорону здоров'я, використовуються для забезпечення населенню гарантованого рівня медико-санітарної допомоги, фінансування державних і місцевих програм з охорони здоров'я й фундаментальних наукових досліджень із цих питань, фінансування загальнодоступних для населення установ охорони здоров'я.

Усі установи охорони здоров'я мають право використовувати для підвищення якості своєї роботи кошти, добровільно передані підприємствами, організаціями й окремими громадянами, а також з дозволу керівних органів установлювати плату за свої послуги.

Держава забезпечує створення й функціонування системи медичного страхування населення. Страхування громадян здійснюється за рахунок Державного бюджету України,

коштів підприємств, установ й організацій, а також особистих внесків громадян.

6.2. Суть і система медичного страхування

Медичне страхування є системою охорони здоров'я суспільства. Його мета – гарантувати громадянам при настанні страхового випадку одержання медичної допомоги за рахунок накопичених коштів і фінансувати профілактичні заходи.

Система охорони здоров'я України потребує якнайшвидшого реформування.

Державне медичне страхування дозволить вирішувати багато проблем, зокрема проблему фінансування охорони здоров'я, а громадяни зможуть розраховувати на більш якісне медичне обслуговування.

Під страховим випадком у медичному страхуванні розуміють не стільки появу захворювання, скільки факт надання медичної допомоги з приводу захворювання. Страхове відшкодування набуває форми оплати наданої медичної послуги населенню.

Медичне страхування, або страхування здоров'я, включає всі види страхування із захисту майнових інтересів страхувальників і застрахованих, які пов'язані з розладом здоров'я й втратою працездатності. Безпосереднім інтересом страхувальника (застрахованого) є можливість компенсації витрат на медичне обслуговування за рахунок коштів страховика.

Медичне страхування здійснюється за рахунок відрахування із прибутку підприємств або особистих коштів населення шляхом укладання відповідних договорів. Договір про медичне страхування - це угода між страхувальником і страховою компанією. Остання зобов'язується організувати й фінансувати надання застрахованому контингенту медичної допомоги певних виду і якості.

Медичне страхування за характером наданої медичної допомоги може бути обов'язковим і добровільним.

6.3. Обов'язкове медичне страхування

Проект Закону України "Про загальнодержавне соціальне медичне страхування" (ЗДСМС), запропонований 14 травня 2002 р., пройшов друге читання, але досі не прийнятий. Відповідно до Конституції України й Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне страхування цей закон має визначати принципи, правові, організаційні й фінансові механізми

функціонування загальнодержавного соціального медичного страхування громадян України.

Предметом ЗДСМС є застраховані особи, страхувальники (роботодавці, навчальні заклади, добровільно застраховані особи, органи місцевого самоврядування, фонди соцстраху з відповідних видів, страховики (Фонд загальнодержавного соціального медичного страхування), організації та особи, що надають медичну допомогу.

Об'єкт ЗДСМС – страховий випадок, при настанні якого застрахована особа має право на одержання медичної допомоги.

Страховиками виступають страхові організації, які мають ліцензії на здійснення медичного страхуванням. Страхувальниками, які оплачують страхові послуги, мають бути:

– для громадян, що не працюють, – органи самоврядування, адміністрації областей, міст, районів й ін.;

– для громадян, що працюють, – підприємства, установи, організації та ін.

Обов'язкове медичне страхування (ОМС) має державний характер, є загальним у забезпеченні громадян медичною допомогою.

Програма ОМС передбачає мінімально необхідний перелік медичних послуг і гарантує кожній людині, що має страховий поліс, право на користування медичними послугами. До сфери ОМС включено тільки медичне обслуговування населення, відшкодування заробітку, втраченого під час хвороби.

Базова програма не містить вимог з догляду за хворими (поліпшене харчування, нове медичне обладнання, окрема палата), дотримання поліпшеної якості лікування й відповідальності медичного персоналу за виконання своїх професійних обов'язків. Програмою не передбачається також проведення профілактичних й інших заходів, які фінансуються в наш час із фондів охорони здоров'я.

Причини введення ОМС:

1) необхідність поліпшення охорони здоров'я, через нестачу коштів;

2) постійна невідкладна необхідність підвищення якості медичного обслуговування;

3) прикріплення мешканців до своїх районних, сільських і міських поліклінік за місцем проживання.

Упровадження ОМС дає можливість не тільки вибору поліклініки, але й лікаря, що лікує. Страхові компанії є важливим чинником підвищення якості медичного обслуговування, тому що за погане лікування пацієнта за рішенням експертної ради лікар може заплатити сам.

6.4. Добровільне медичне страхування. Порівняльна характеристика добровільного й обов'язкового медичного страхування

Добровільне медичне страхування (ДМС) являє собою механізм компенсації громадянам витрат і втрат, пов'язаних з настанням хвороби або нещасного випадку.

ДМС покриває:

- витрати на медпослуги з відновлення здоров'я, реабілітації і догляду;
- втрату трудового доходу під час лікування, реабілітації, настання інвалідності.

Фонди добровільного медичного страхування утворюються за рахунок:

- добровільних страхових внесків підприємств й організацій;
- добровільних страхових внесків різноманітних груп населення й окремих громадян.

ДМС може бути як колективним, так й індивідуальним.

ДМС за обсягом страхового покриття поділяється на повне (амбулаторне й стаціонарне лікування), часткове (амбулаторне або стаціонарне лікування), страхування витрат за однією з ознак.

ДМС залежно від участі в ОМС може бути додатковим до ОМС і самостійним.

Основні принципові відмінності добровільного медичного страхування і обов'язкового медичного страхування:

- ОМС належить до системи соціального страхування, ДМС – до сфери підприємницької діяльності;
- операції ОМС не мають комерційного характеру, ДМС – комерційна діяльність, що приносить прибуток;
- мета ОМС – надати населенню України безкоштовну медичну допомогу, ДМС призначене для здійснення додаткової медичної допомоги, що надається за плату;
- джерело коштів для здійснення ОМС - нарахування на фонд заробітної плати за місцем роботи застрахованих, а також кошти муніципальних органів влади й Державного бюджету; страховий фонд ДМС формується за рахунок власних доходів громадян або коштів підприємства;
- оскільки ОМС належить до соціального страхування й тому входить до складу суспільних фондів споживання, воно може забезпечити потреби медичної допомоги лише на певному середньому або низькому рівні; ДМС задовольняє потреби вище цього рівня залежно від можливостей приватної особи

або підприємства;

– ОМС поширюється на всіх без винятку громадян України; ДМС здійснюється за бажанням тієї або іншої особи.

Р о з д і л 7

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

7.1. Основи страхування на випадок безробіття. Принципи страхування на випадок безробіття

Виконання зобов'язань із соціального страхування на випадок безробіття регулюється Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" № 1533 від 2.03.2000 р. й Інструкцією "Про порядок вирахування й оплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття й обліку їх надходження у Фонд" № 30 від 16.01.2001 р.

Суб'єкти страхування на випадок безробіття: застраховані особи, члени їхніх родин, страхувальники й страховики.

Відповідно до закону застрахована особа має право на одержання забезпечення на випадок безробіття й на надання соціальних послуг. Зазначене право виникає за умови настання страхового випадку, тобто події, через яку застраховані особи з незалежних від них обставин втратили зарплату або інші передбачені законодавством України доходи. Для цього вони реєструються як безробітні або частково безробітні, що виявляють бажання мати роботу та готові й здатні її виконувати.

Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, які проходять альтернативну (невоєнну) службу, а також особи, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, і інші особи відповідно до законодавства про працю.

Матеріальне забезпечення на випадок безробіття й на соціальні послуги мають право як застраховані, так і незастраховані (військовослужбовці, особи, що вперше шукають роботу, й ін.) у випадку реєстрації їх у встановленому порядку як безробітних. Особи, що працюють за кордоном (не застраховані в державній системі соцстраху України), які забезпечують себе роботою самостійно, а також фізичні особи – СПД та особи, що працюють відповідно до цивільно-правових угод, мають право на соцстрахування у зв'язку з

безробіттям за умови сплати внесків страховиківі.

Страхуванню не підлягають:

1) особи, що працюють та отримують пенсію або мають право на призначення пенсії за віком на будь-яких умовах і пенсії за вислугу років, а також особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку;

2) іноземці й особи без громадянства, що тимчасово працюють за наймом в Україні.

Страхування на випадок безробіття здійснюється за принципами:

– надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

– обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх тих, хто працює на умовах трудового договору (контракту) й інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільності такого страхування особами, які забезпечують себе роботою самостійно (творчі працівники, що не є членами творчих спілок, і члени творчих спілок), а також громадяни СПД;

– цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;

– солідарності й субсидування;

– обов'язковості фінансування Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття витрат, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття й соціальних послуг в обсягах, передбачених законом;

– паритетності в управлінні страхування на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб і роботодавців;

– диференціації розміру виплати допомоги у зв'язку з безробіттям залежно від страхового стажу й тривалості безробіття;

– надання на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, встановленої законом допомоги у зв'язку з безробіттям і матеріальної допомоги в період професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації;

– законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття.

7.2. Види забезпечення й соціальні послуги. Розмір допомоги у зв'язку з безробіттям

Відповідно до законодавства України до видів забезпечення належать:

– допомога у зв'язку з безробіттям, у т.ч. одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;

– допомога у зв'язку з частковим безробіттям, тобто при змушеному скороченні нормальної або встановленої законодавством тривалості робочого часу, перерві в одержанні зарплати або її зниженні через змушене припинення роботи підприємства без припинення трудових відносин з економічних, технологічних й інших причин;

– матеріальна допомога в період професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації;

– матеріальна допомога у зв'язку з безробіттям, одноразова допомога безробітній особі або непрацездатній особі, що перебуває на його утриманні;

– допомога на поховання у випадку смерті безробітного або особи, що знаходились на його утриманні.

До видів соціальних послуг належать:

– професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;

– пошук відповідної роботи й сприяння в працевлаштуванні, у т.ч. надання пільг роботодавцям на створення додаткових робочих місць і фінансування організацій, які оплачують суспільні роботи безробітних;

– інформаційні й консультаційні послуги, пов'язані із працевлаштуванням.

Розмір допомоги у зв'язку з безробіттям залежить від страхового стажу й середньої заробітної плати безробітного до настання страхового випадку (табл. 8.1).

Таблиця 7.1

Розмір допомоги з безробіття залежно від категорій отримувачів

№ n/n	Умова й тривалість виплати	Розмір допомоги у відсотках до зарплати	Примітка
1	Застрахованим особам, визнаним безробітними у встановленому порядку, що протягом 12 місяців до настання страхового випадку працювали на умовах повного або неповного робочого дня/тижня не менше 26 тижнів і сплачували страхові внески залежно від стажу: – до 2 років; – від 2 до 6 років; – від 6 до 10 років; – понад 10 років	50 55 60 70	Розмір виплати залежить від тривалості безробіття і призначається у відсотках до встановленого розміру допомоги: – перші 90 календарних днів – 100%; – протягом наступних 90 календарних днів – 80%; – у подальшому – 70%

Закінчення табл. 7.1

2	Застрахованим особам, визнаним безробітними у встановленому порядку, що працювали протягом 12 місяців до настання страхового випадку менше 26 тижнів, особам, що бажають відновити трудову діяльність після перерви більше шести місяців, і застрахованим особам, звільненим відповідно до Кодексу законів про працю	У розмірі прожиткового мінімуму	
3	Особам, що звільнилися за власним бажанням без поважних причин	Залежно від обставин, див. пп.1 і 2	Виплата починається з 91 дня

Допомога у зв'язку з безробіттям виплачується з восьмого дня після реєстрації застрахованої особи в Державній службі зайнятості. Загальна тривалість виплати допомоги у зв'язку з безробіттям не може перевищувати 360 календарних днів, а для осіб передпенсійного віку – 720 календарних днів (2 роки перед пенсією). Допомога у зв'язку з безробіттям не має бути вищою за середню заробітну плату по галузях економіки за попередній місяць і нижчою за прожитковий мінімум.

4. Допомога у зв'язку з частковим безробіттям надається, якщо відбувається:

– простій на підприємстві, у цеху, на ділянці із замкнутим циклом виробництва, неминучого або тимчасового характеру, тривалістю від одного до шести місяців, що не залежить від працівника й роботодавця;

– простій протягом місяця з охопленням не менше 30% кількості працівників, тривалістю від 20% робочого часу і більше.

Про можливий простій роботодавець зобов'язаний повідомити Державну службу зайнятості.

Якщо роботодавець може надати роботу співробітникові в іншому підрозділі свого підприємства або виникає простій сезонного чи виключно організаційного характеру, допомога у зв'язку з частковим безробіттям не призначається.

Допомога також не призначається, якщо співробітник:

- відмовляється від запропонованої роботи з повною зайнятістю;
- працює на даному підприємстві за сумісництвом;
- проходить альтернативну (невійськову) службу.

Допомога у зв'язку з частковим безробіттям призначається за кожну годину простою з розрахунку 2/3 тарифної ставки (окладу), але її розмір не повинен перевищувати розмір одного прожиткового

мінімуму. Тривалість виплат у зв'язку з частковим безробіттям, починаючи з першого дня простою, не має перевищувати 180 календарних днів за рік.

Виплата медичної допомоги в період профпідготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації здійснюється з першого дня навчання у встановлених розмірах, які не можуть перевищувати встановленого розміру допомоги. Строк виплати цієї допомоги включається до загальної тривалості виплати допомоги у зв'язку з безробіттям.

У випадку закінчення строку виплати допомоги у зв'язку з безробіттям безробітні мають право на продовження виплати або одноразову матеріальну допомогу, якщо середньомісячний сукупний дохід на одного члена родини безробітного не перевищує розмір одного прожиткового мінімуму. В цьому випадку матеріальна допомога надається в розмірі 75% прожиткового мінімуму протягом 180 календарних днів. Одноразова матеріальна допомога становить 50% прожиткового мінімуму.

Допомога у зв'язку з безробіттям не надається в період, коли безробітна жінка одержує допомогу у зв'язку з вагітністю й пологами і доглядом за дитиною до трьох років.

Допомога на поховання у випадку смерті безробітного або члена його родини, що перебував на його утриманні, виплачується особам, які безпосередньо здійснювали поховання, у розмірі одного прожиткового мінімуму.

Р о з д і л 8

ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

8.1. Пенсійна система: зміст, роль у соціальній політиці держави

Пенсійна система в сучасному суспільстві є одним з найважливіших соціально-економічних інститутів. Роль пенсійного забезпечення в індустріальному й постіндустріальному суспільствах постійно зростає, у той час як традиційний метод забезпечення старості, такий, як продовження трудової діяльності, відходить на другий план. Пенсійна система кожної держави – одна з найбільш важливих складових систем соціального захисту представників найманої праці. Організаційно-правова форма пенсійної системи визначається станом економіки й ринку праці, податковою політикою й політикою в області доходів, демографічною ситуацією, розвитком

фінансових (у тому числі страхових) інститутів, прийнятою суспільством конкретною моделлю пенсійного забезпечення.

Поняття "пенсія" походить від латинського слова *pension* (платіж) й означає щомісячні грошові виплати, призначені для компенсації громадянам заробітку (доходу), втраченого в результаті досягнення встановленого законом віку, настання інвалідності, втрати годувальника, інших причин. Право на одержання таких виплат визначається на умовах і відповідно до норм, установлених законодавством.

За своєю суттю пенсія заміняє зарплату як основне джерело доходів найманого працівника, коли за віком або станом здоров'я працівник не може повноцінно виконувати свої обов'язки. Для матеріального забезпечення пенсійної системи резервується частина необхідного доходу, що використовується для покриття витрат на відновлення життєдіяльності тих, хто не може працювати із зазначених вище причин.

Частина коштів, що на це витрачається, у структуру ВВП – макроекономічний показник рівня цивілізації суспільства. Співвідношення середніх пенсій і заробітної плати, купівельної спроможності, мінімальної й середньої пенсій відображають рівень захищеності пенсіонерів.

Формування моделей національних пенсійних систем - наслідок суспільної угоди на тему принципів побудови соціальної політики й методів її проведення. Така угода досягається під впливом економічних, соціально-культурних і національних традицій кожної держави. Загальною й обов'язковою умовою організації будь-якої пенсійної системи є створення державно-правової, організаційної та економічної баз, що мають гарантувати забезпечення права на пенсію.

Функціонування державного пенсійного страхування ґрунтується на реалізації страхових принципів, як загальних для всієї загальнодержавної системи соціального страхування, так і специфічних, притаманних тільки пенсійному забезпеченню.

На відміну від принципів здійснення обов'язкового соціального страхування базовими принципами функціонування державної пенсійної системи є:

- спільність;
- обов'язковість сплати для всіх страхувальників страхових внесків у бюджет державного пенсійного страхування;
- державна гарантія всіх застрахованих;
- солідарність матеріальних зобов'язань (між поколіннями, сферами економіки, територіями, окремими організаціями й

громадянами);

- загальнонаціональний характер власності на сплачені страхові внески (міжгалузевий і міжрегіональний перерозподіли ресурсів);
- автономність бюджетів пенсійної системи стосовно державного бюджету;
- підтримка рівня життя пенсіонерів (модернізація пенсій шляхом збереження купівельної спроможності нарахованої пенсії протягом усього періоду життя);
- еквівалентність страхових платежів і пенсійних виплат;
- залежність розміру пенсій від трудового внеску працівника (тривалості виробничого стажу й розміру зарплати) при призначенні пенсій (з метою запобігання зрівнюванню пенсій);
- цільове використання страхових внесків на виплати пенсій і допомоги;
- оборотність пенсійних платежів;
- індивідуальний облік (персоніфікація) сплачених страхових внесків.

8.2. Історія розвитку пенсійної системи України

Сучасні проблеми розвитку пенсійної системи України зумовлені низкою економічних, демографічних, соціальних, політичних й історичних причин. Для обґрунтування вибору варіанта розвитку системи пенсійного забезпечення необхідно розглянути історичний процес зародження й умови формування української пенсійної системи (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Історія розвитку пенсійної системи України по роках

Роки	Основні риси періоду
Початок 20 ст.	Зародження державної пенсійної системи України. До 1917 року соцзабезпечення здійснюється не з урахуванням віку, а в результаті непрацездатності й інвалідності
1924	Уведено пенсійне забезпечення викладачів вищих навчальних закладів по досягненні 65 років
1928	Уведено пенсійне забезпечення працівників текстильної промисловості
1929	Уведено пенсійне забезпечення працівників провідних галузей важкої промисловості й транспорту
1932	Уведено пенсійне забезпечення працівників усіх галузей народного господарства. Законодавчо встановлено пенсійний вік: 60 років для чоловіків і 55 років для жінок. У той час як середня тривалість життя в ці роки становила 45 років у чоловіків, 49 років у жінок

Закінчення табл. 8.1

Роки	Основні риси періоду
1936	Пенсійне забезпечення стає загальним для працівників і службовців
1956	Прийнято Закон "Про державні пенсії", скасовано виплату пенсій за старістю пенсіонерам, що працюють, й одночасно збільшено розмір пенсій. Укріплено нерівність працівників і службовців стосовно колгоспників
1964	Прийнято Закон "Про пенсії і допомогу членам колгоспів". Пенсійний вік колгоспників: 65 років для чоловіків, 60 років для жінок. Розмір пенсії звичайного колгоспника в 2,5 раза менший за середню пенсію по країні, а керівники й фахівці одержували пенсію нарівні з робітниками та службовцями
1968	Установлено загальний пенсійний вік для всіх категорій населення: 60 років для чоловіків, 55 років для жінок
1973	Реформа в області пенсійного забезпечення інвалідів і родин, що втратили годувальника
1974	Уведено допомогу дітям з малозабезпечених родин
1990	Прийнято Закон "Про пенсійне забезпечення громадян СРСР" і Закон "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців". Завершено формування єдиної всеохоплюючої системи пенсійного забезпечення, основаної на об'єднанні принципів соціального страхування й соціальної допомоги
Початок 90-х	Створення Пенсійного фонду України. Соціалістичну систему соціального забезпечення замінено на систему державного пенсійного страхування, основу на принципах солідарності й розподілу
1991	Затверджено Закон "Про пенсійне забезпечення". Рівень пенсії низький при досить високому тарифі страхових внесків. Відсутня диференціація розміру пенсії залежно від минулого трудового внеску
1993	Розроблено Законопроект "Основи загальнообов'язкового державного соціального страхування"
1998	Прийнято Закон України "Основи загальнообов'язкового державного соціального страхування", який ігнорує демографічний фактор (старіння населення)
2003	Прийнято Закони "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" й "Про недержавне пенсійне забезпечення". Набрали чинності з 1.01.2004

8.3. Структура пенсійної системи України

У більшості країн діють змішані системи пенсійного забезпечення, які поєднують елементи як накопичувальної, так і солідарної систем.

Пенсійна система України (з 01.01.2004) складається з трьох рівнів:

- I рівень – загальнообов'язкова солідарна система пенсійного

страхування (пенсії з поточних надходжень), що ґрунтується на принципах солідарності та субсидування й передбачає виплату пенсії і надання соціальної допомоги за рахунок коштів Пенсійного фонду України;

- II рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка ґрунтується на принципі накопичення коштів застрахованих осіб у накопичувальному фонді з подальшим їх інвестуванням для одержання інвестиційного доходу на користь цих застрахованих осіб і здійснення пенсійних виплат за рахунок коштів цього фонду;

- III рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на добровільній участі громадян, роботодавців, організацій у формуванні пенсійних накопичень, а отже, здійсненні пенсійних виплат за рахунок відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення й інвестиційного доходу, нарахованого на пенсійні активи в порядку й на умовах, передбачених законодавством, крім державного пенсійного забезпечення.

I і II рівні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а II і III рівні – систему накопичувального пенсійного забезпечення.

8.4. Суб'єкти солідарного й накопичувального рівнів пенсійної системи, джерела фінансування пенсійного страхування, види державних пенсій в Україні

Суб'єктами загальнообов'язкової солідарної системи є:

- застраховані особи;
- платники страхових внесків;
- Пенсійний фонд;
- банківська установа, що здійснює обслуговування коштів Пенсійного фонду;
- юридичні особи, які здійснюють виплату й доставку пенсій у загальнообов'язковій солідарній системі.

Суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення є:

- застраховані особи, від імені й на користь яких здійснюється накопичення й інвестування коштів;
- підприємства, установи, організації і фізичні особи, які здійснюють перерахування в систему накопичувального забезпечення;
- Накопичувальний фонд;
- недержавний пенсійний фонд;

– юридичні особи, які здійснюють управління накопичувальними й недержавним пенсійними фондами й управління їхніми пенсійними активами;

– банківські установи, які здійснюють схоронність пенсійних активів;

– страхові організації, яким відповідно до законодавства України дозволено займатися страхуванням життя й здійснювати виплату довічних пенсій на території України.

Громадяни України можуть бути учасниками й одержувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення.

Фінансування пенсійних виплат у загальнообов'язковій солідарній системі пенсійного страхування здійснюється за рахунок поточних надходжень страхових внесків й інших коштів Пенсійного фонду.

Розміри пенсійних виплат у загальнообов'язковій солідарній системі пенсійного страхування визначаються залежно від страхового стажу застрахованої особи й розміру заробітку (доходу), з якого нараховано й сплачено страхові внески.

Фінансування пенсійних виплат у накопичувальній пенсійній системі здійснюється за рахунок пенсійних активів накопичувального фонду.

Розміри виплат у накопичувальній системі визначаються залежно від розміру пенсійних активів, накопичених на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи.

За рахунок коштів пенсійного фонду в загальнообов'язковій солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати:

– пенсії за віком;

– пенсії у зв'язку з інвалідністю (крім пенсій у зв'язку з інвалідністю від нещасного випадку на виробництві й у зв'язку з професійним захворюванням);

– пенсії у випадку втрати годувальника.

За рахунок коштів накопичувального фонду, які враховуються на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснюються такі пенсійні виплати:

– довічна пенсія з установленим періодом;

– довічна обумовлена пенсія;

– довічна пенсія подружжя;

– одноразова пенсійна виплата.

Розділ 9

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

9.1. Суть і суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення, основні принципи здійснення недержавного пенсійного забезпечення

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на основах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є:

- недержавні пенсійні фонди;
- страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- вкладники та учасники пенсійних фондів;
- вкладники пенсійних депозитних рахунків;
- фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- засновники пенсійних фондів;
- роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів;
- саморегулювальні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- адміністратори пенсійних фондів;
- компанії з управління активами;
- зберігачі;
- аудитори;
- особи, які надають консультаційні й агентські послуги відповідно до цього Закону.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів відповідно до цього Закону;

- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цього Закону та законодавства про страхування;

- банківськими установами відповідно до цього Закону та законодавства про банківську діяльність шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів фондом гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із Законом.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на принципах:

- законодавчого визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;

- заінтересованості фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;

- добровільності створення пенсійних фондів юридичними й фізичними особами, об'єднаннями фізичних та юридичних осіб;

- добровільної участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених цим Законом;

- добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- економічної заінтересованості роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;

- рівноправності всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;

- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців – платників пенсійного фонду, адміністратора, компаній з управління активами, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;

- визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;

- гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих їм цим Законом;

- цільового й ефективного використання пенсійних коштів;
- державного регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- відповідальності суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами;
- державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням.

9.2. Поняття та види недержавних пенсійних фондів, активи недержавних пенсійних фондів. Пенсійні схеми

Недержавні пенсійні фонди створюються на підставі рішення засновників і не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. До того ж недержавне пенсійне забезпечення є для цих пенсійних фондів виключним видом діяльності. Активи пенсійного фонду (пенсійні активи) формуються за рахунок внесків до пенсійного фонду (пенсійних внесків) і прибутку (збитку) від інвестування пенсійних внесків.

За видами пенсійні фонди можуть бути відкритими, корпоративними та професійними.

Відкритий пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їхньої роботи.

Корпоративним пенсійним фондом вважається недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа – роботодавець або декілька юридичних осіб – роботодавців і до якого можуть приєднуватися роботодавці – платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах з його засновниками та роботодавцями – платниками цього фонду.

Професійний пенсійний фонд – це недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути об'єднання юридичних осіб – роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи профспілки або фізичні особи, пов'язані за видом їхньої професійної діяльності. При цьому учасниками такого фонду можуть бути виключно громадяни, пов'язані за видом їхньої професійної діяльності, визначеної у статуті фонду.

Сплата пенсійних внесків фізичними особами до корпоративних і професійних пенсійних фондів є добровільною. Колективним договором може передбачатися створення корпоративного пенсійного

фонду роботодавцем або відрахування пенсійних внесків роботодавців до інших пенсійних фондів. Право участі у корпоративному пенсійному фонді належить усім найманим працівникам юридичної особи, що є засновником або роботодавцем – платником такого фонду. Роботодавець не має права будь-яким чином обмежувати права працівників на участь у корпоративному пенсійному фонді.

Фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до недержавного пенсійного фонду і яка має право або набуде право на одержання пенсійних виплат з такого фонду, є учасником фонду. Учасниками фонду можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Участь фізичних осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді є добровільною.

Особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника фонду шляхом перерахування коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту, є вкладником фонду. Вкладниками фонду можуть бути сам учасник фонду, подружжя, діти, батьки, роботодавець учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого є учасник фонду.

У будь-якому пенсійному фонді його учасники можуть бути одночасно і вкладниками такого фонду.

Якщо роботодавець здійснює пенсійні внески на користь усіх своїх працівників, пенсійні контракти укладаються роботодавцем з пенсійним фондом за вибором такого роботодавця. Роботодавець має право встановлювати однаковий відсоток відрахувань пенсійних внесків до пенсійного фонду на користь своїх працівників від суми їхньої заробітної плати або застосовувати прогресивну шкалу відсотків відрахувань відносно суми заробітної плати залежно від віку працівників і (або) від їхнього стажу роботи на даному підприємстві із встановленням однакового відсотка відрахувань пенсійних внесків для кожної зазначеної групи працівників.

Управління активами недержавних пенсійних фондів може здійснюватися такими особами:

- компанією з управління активами;
- банком щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду;
- професійним адміністратором, який отримав ліцензію на провадження діяльності з управління активами.

До складу активів пенсійного фонду належать:

- активи в коштах;
- активи в цінних паперах;
- інші активи згідно із законодавством.

Пенсійні активи у цінних паперах складаються:

- з цінних паперів, погашення й отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів АР Крим, місцевими радами;

- акцій і облігацій українських емітентів, що пройшли лістинг і перебувають в обігу на фондовій біржі або в торговельно-інвестиційній системі, обсяги торгів на яких становлять не менше 25% від загальних обсягів торгів на організаційно оформлених ринках цінних паперів України;

- цінних паперів, погашення й отримання доходу за якими гарантовано урядами іноземних держав;

- облігацій іноземних емітентів із визначеним законодавчо інвестиційним рейтингом;

- акцій іноземних емітентів, що перебувають в обігу на організованих фондових ринках і пройшли лістинг на одній із визначених фондових бірж.

Пенсійні активи не можуть бути предметом застави і мають використовуватися лише на передбачені цілі.

Пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення, а саме:

- інвестування відповідно до вимог цього Закону з метою отримання доходу на користь учасників фонду;

- виконання договорів виплати пенсії на визначений строк, укладених з учасниками фонду, та для здійснення одноразових пенсійних виплат, передбачених цим Законом;

- оплати договорів страхування довічної пенсії та договорів страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду, укладених із страховою організацією;

- оплати послуг професійного адміністратора, включаючи оплату рекламних та агентських послуг, пов'язаних з функціонуванням пенсійного фонду, та витрат на оприлюднення інформації про його діяльність, передбаченої цим Законом;

- сплати винагороди за надання послуг з управління активами пенсійного фонду;

- оплати послуг зберігача;

- оплати послуг з проведення планових аудиторських перевірок пенсійного фонду;

- оплати послуг торговців цінними паперами (посередників),

витрат на ведення обліку та перереєстрацію прав власності на активи пенсійного фонду;

– оплати інших послуг, здійснення яких передбачено цим Законом або нормативно-правовими актами з питань недержавного пенсійного забезпечення та на оплату яких можуть бути використані пенсійні активи.

Пенсійні внески до пенсійного фонду сплачуються у розмірах і порядку, встановлених пенсійним контрактом, відповідно до умов обраних пенсійних схем. Зазначені в пенсійному контракті розміри сплачуваних до Пенсійного фонду пенсійних внесків можуть змінюватися відповідно до умов обраних пенсійних схем.

Рада пенсійного фонду має право встановити мінімальний розмір пенсійних внесків – 10 відсотків мінімальної заробітної плати у розрахунку на один місяць. Максимальний розмір пенсійних внесків за пенсійними схемами недержавного пенсійного забезпечення не обмежується.

Умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами. Пенсійні схеми та зміни до них підлягають реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Пенсійний фонд може використовувати кілька пенсійних схем.

Пенсійна схема має відображати:

- опис всіх видів та умов здійснення пенсійних виплат;
- порядок визначення розміру пенсійних виплат;
- строк, протягом якого здійснюються пенсійні виплати, та порядок їх здійснення;
- порядок і строки сплати пенсійних внесків, у тому числі можливість їх зміни за умовами пенсійного контракту;
- умови та порядок участі у пенсійній схемі;
- права й обов'язки вкладника, учасника фонду за даною пенсійною схемою;
- інші умови, що не суперечать законодавству.

Найпоширенішими є схеми із встановленими розмірами внесків і встановленими розмірами виплат.

Схеми із встановленими розмірами внесків мають декілька різновидів. Найпоширенішою формою є грошово-накопичувальна. Роботодавець здійснює регулярні відрахування до фонду в певних відсотках від розміру заробітної плати кожного працівника. Роботодавець може вимагати, щоб кожний працівник самостійно також робив відрахування до пенсійного фонду. Як правило, відрахування становлять від 2 до 15% від заробітної плати.

Поширеною формою схеми із встановленими розмірами внесків є

система виплат, основана на участі в прибутку. Роботодавець визначає розмір виплат, виходячи з прибутку. Оскільки щорічні виплати працівникам в грошовій формі або акціями наприкінці фінансового року оподатковуються на поточний дохід одержувача, то застосовується інша форма. Роботодавець має право здійснити відкладені виплати даного виду. В цьому випадку він передає кошти, що належать працівнику, в грошовій формі або у вигляді акцій до пенсійного фонду, який буде здійснювати виплати працівнику. В таких схемах внески і виплати за ними оподатковуються за пільговою податковою ставкою.

Набагато рідше пенсійні фонди пропонують схеми із встановленими розмірами виплат, оскільки основний ризик таких схем припадає на недержавний пенсійний фонд (НПФ) або роботодавця. В світовій практиці існують три типи схем із встановленими розмірами виплат:

- згідно зі схемою першого типу встановлюється твердий розмір виплат за кожний рік (місяць, квартал), протягом якого вносилися платежі до пенсійного фонду;

- згідно зі схемою другого типу розмір виплат розраховується на підставі комбінації двох чинників: страхового стажу і середнього заробітку за цей період. Розмір виплат визначається як добуток розміру середньої заробітної плати, кількості років участі у фонді й певного коефіцієнта відшкодування - ціни одного року страхового стажу у відсотках до заробітку;

- схеми, які належать до третього типу основані на принципах другого, але при цьому середня заробітна плата розраховується не за весь період, а за останні декілька років.

9.3. Види виплат з недержавних пенсійних фондів

Пенсійні фонди можуть здійснювати такі види пенсійних виплат:

- пенсія на визначений строк;
- одноразова пенсійна виплата.

Розміри пенсійних виплат визначаються виходячи з сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений строк згідно з методикою, затвердженою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Підставами для здійснення пенсійних виплат пенсійними фондами є:

- досягнення учасником фонду пенсійного віку;

- визнання учасника фонду інвалідом;
- медично підтверджений критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) учасника фонду;
- виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України;
- смерть учасника фонду.

Пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за заявою учасника фонду. Він може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, але не більш ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами.

Пенсійні виплати з фонду провадяться незалежно від отримання виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням або з інших джерел.

Довічні пенсії (довічні ануїтети) виплачуються учасникам фондів **страховими організаціями**, з якими ці учасники уклали договір страхування довічної пенсії, за рахунок грошових коштів, перерахованих до страхової організації.

Договір страхування довічної пенсії укладається між учасником фонду та страховою організацією згідно із законодавством про страхування з урахуванням вимог, передбачених Законом та пенсійним контрактом, після настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду.

Для укладення договору страхування довічної пенсії учасник фонду подає до страхової організації довідку адміністратора про обсяг належних йому пенсійних коштів.

Виплата пенсії на визначений строк здійснюється адміністратором пенсійного фонду:

- за бажанням учасника фонду, який має право на отримання пенсійних виплат відповідно до його заяви;
- на вимогу учасника фонду (з дня виникнення у нього права згідно з умовами пенсійного контракту на страхування довічної пенсії, якщо придбання довічного ануїтету може негативно вплинути на розмір пенсійних виплат).

Пенсія на визначений строк розраховується, виходячи із строку не менш як десять років від початку здійснення першої виплати.

Пенсійна виплата може здійснюватися адміністратором одноразово на вимогу учасника фонду в разі:

- медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) або настання інвалідності учасника фонду;

– коли сума належних учаснику фонду пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку учасника фонду не досягає мінімального розміру суми пенсійних накопичень, установленого Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України;

– виїзду учасника фонду на постійне проживання за межі України.

Пенсійні кошти, накопичені за час перебування у шлюбі одним з подружжя у пенсійному фонді, страховій організації або на пенсійному депозитному рахунку, є спільним майном подружжя, якщо інше не передбачено шлюбним контрактом. У разі розподілу пенсійних коштів у зв'язку з розірванням шлюбу кожна із сторін визначає відповідно пенсійний фонд, страхову організацію або банківську установу, яка має право на відкриття пенсійного депозитного рахунку, для передачі належної їй частини пенсійних коштів і письмово повідомляє про це адміністратора, страхову організацію та банківську установу, з яких будуть передаватися пенсійні кошти.

Р о з д і л 10

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ Й ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ, ЯКІ СПРИЧИНИЛИ ВТРАТУ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

10.1. Роль і завдання страхування від нещасних випадків на виробництві, поняття страхового ризику й страхового випадку

Завданням соціального страхування від нещасних випадків є:

– компенсація матеріального й морального збитків застрахованим особам і членам їхніх родин;

– проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів;

– запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням й іншим випадкам, що загрожують здоров'ю, які викликані умовами праці.

Поряд з основними принципами функціонування соціального страхування при страхуванні від нещасних випадків на виробництві діють такі принципи:

– своєчасна й повна компенсація збитку страховиком;

– диференціація страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму й профзахворювань на кожному підприємстві;

– економічна зацікавленість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці.

Об'єктами страхування є життя, здоров'я й працездатність застрахованої особи.

При даному виді страхування прийнято виділяти два можливих страхових випадки: нещасний випадок на виробництві й професійне захворювання.

Нещасний випадок – це обмежена часом подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора або оточення, які відбулися в момент виконання трудових обов'язків.

Професійне захворювання – це захворювання, що виникло внаслідок трудової діяльності, що зумовлюється, в першу чергу, впливом шкідливих речовин і певних видів роботи. Профзахворювання може бути визнано страховим випадком також у разі його встановлення або прояву після переривання трудових відносин з підприємством, на якому суб'єкт дістав це професійне захворювання.

Нещасний випадок або профзахворювання внаслідок порушення правил безпеки праці також є страховим випадком. Страховик зобов'язаний виконати свої обов'язки, навіть якщо страховий випадок відбувся через порушення правил охорони праці самою застрахованою особою (потерпілим).

Страхуванню від нещасних випадків на виробництві й профзахворювань підлягають:

- особи, що працюють за трудовим договором;
- учні й студенти навчальних закладів, лікарняні ординатори, аспіранти й докторанти, залучені до роботи під час або після занять, під час занять з набуття професійних навичок, проходження виробничої практики, виконання робіт на підприємствах;
- особи, які перебувають у виправних, лікувально-трудовах, виховально-трудовах установах і залучаються до трудової діяльності на даних або інших підприємствах за спеціальними договорами;
- діти до 16 років або до закінчення навчання (але не більше 23 років), які народилися інвалідами внаслідок нещасного випадку на виробництві або профзахворювання їхньої матері в період вагітності.

10.2. Страхові виплати й порядок їх нарахування

Види соціальних виплат:

- допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;
- одноразова матеріальна виплата у випадку повної втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;
- щомісячна виплата у випадку часткової або повної втрати

працездатності, що повинна компенсувати відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

- пенсія у зв'язку з інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві або профзахворювання;

- пенсія у зв'язку із втратою годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві або профзахворювання;

- грошова сума за моральний збиток за наявності факту завдання даних збитків потерпілому;

- допомога дитині, народженій інвалідом через нещасний випадок на виробництві або профзахворювання його матері в період вагітності;

- допомога на поховання;

- грошова допомога інвалідам для вирішення соціально-побутових проблем;

- оплата за потерпілого внесків на медичне й пенсійне страхування.

Види соціальних послуг, що надаються при нещасному випадку на виробництві й профзахворюванні:

- створення умов для надання першої невідкладної медичної допомоги, госпіталізації, ранньої діагностики захворювання;

- організація цілеспрямованого лікування в будь-якій медичній установі;

- забезпечення повної медичної допомоги й обслуговування, в т.ч. вузькопрофільне спеціалізоване лікування, нагляд медсестер вдома або в лікувальних установках, акушерський нагляд і допомога при пологах;

- утримання у лікарні, реабілітаційних центрах й інших лікувально-профілактичних установах;

- забезпечення лікарськими препаратами, протезами, ортопедичними пристосуваннями, окулярами, слуховими апаратами й іншим устаткуванням;

- здійснення заходів щодо відновлення здоров'я;

- допомога вдома, у веденні господарства, надання житла;

- проведення навчання й перекваліфікації, якщо потерпілий не може виконувати колишню роботу;

- організація робочих місць для інвалідів;

- організація поховання й ритуальних послуг.

Порядок розслідування нещасних випадків залежить від таких умов:

- чи призвів він до летального результату;

- чи був груповим;

– відбувся з однією фізичною особою.

Розмір щомісячної виплати залежить від ступеня втрати професійної працездатності й середньомісячного заробітку потерпілого:

1. Сума щомісячної страхової виплати не повинна перевищувати середньомісячний заробіток потерпілого до травми. Якщо потерпілому виплачується одночасно щомісячна допомога і допомога у зв'язку з інвалідністю внаслідок нещасного випадку або профзахворювання, то сума обох виплат також не повинна перевищувати середньомісячний заробіток потерпілого до травми.

2. Одноразова допомога у випадку повної втрати професійної працездатності визначається з розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожен відсоток втрати професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми доходу, з якої стягуються внески у Фонди соціального страхування. Якщо встановлено, що нещасний випадок відбувся частково з вини самого потерпілого, то сума одноразової виплати зменшується, але не більш ніж на 50%.

3. Порядок виплати допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності аналогічний виплатам при соціальному страхуванні тимчасової непрацездатності, не пов'язаної з виробництвом, тобто виплата здійснюється в 100%-м розмірі заробітку. Підставою для виплати є листок непрацездатності й акт про нещасний випадок або акт про розслідування профзахворювання.

4. Сума страхової виплати за нанесений моральний збиток визначається в судовому порядку за заявою потерпілого. Відшкодування здійснюється одноразово (незалежно від інших виплат) у сумі, що не повинна перевищувати двократного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виплати.

5. Сума витрат на догляд за потерпілим устанавлюється в розмірі не менше:

– 100% мінімальної зарплати – за необхідності спеціального медичного догляду;

– 50% мінімальної зарплати – при постійному сторонньому догляді;

– 25% мінімальної зарплати – на побутове обслуговування.

6. У випадку смерті потерпілого розмір одноразової допомоги має бути не менше п'ятирічної зарплати померлого, крім того, не менше, ніж річна зарплата потерпілого на кожному особу, що перебувала на його утриманні, і його дітей, які народились не більше, ніж в десятимісячний строк після смерті потерпілого.

Розділ 11

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ Й ВИТРАТАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ ПОХОВАННЯМ. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

11.1. Основні поняття й завдання страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

На цей момент страхова діяльність у даній області регулюється Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням", що було прийнято 18 січня 2001 р.

Основним завданням законодавства України є встановлення гарантій відносно права й інтересів громадян, щодо забезпечення їх у випадку хвороби, постійної або тимчасової втрати працездатності, народження дитини, необхідності догляду за малолітньою дитиною або дитиною-інвалідом, хворим членом родини, смерті громадянина або членів його родини й т.д.

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їхніх родин й інших осіб, страхувальники й страховики.

Застрахована особа – найманий робітник, а також громадяни України, іноземці, особи без громадянства й члени їхніх родин, що проживають в Україні, на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Страхувальники – роботодавці (підприємства, установи, організації, філії й представництва юридичних осіб, фізичні особи – СПД, що використовують працю найманих робітників).

Страховиком є Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням.

Страховий фонд бере на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків і надання застрахованим особам матеріального забезпечення й соціальних послуг при настанні страхового випадку.

Об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, з настанням якого в застрахованої особи (члена його родини, іншої особи) виникає право на одержання матеріального забезпечення й соціальних послуг.

Законодавством визначено такі страхові випадки:

- тимчасова непрацездатність внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві (включаючи догляд за хворою дитиною та хворим членом сім'ї);
- догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;
- карантин, накладений органами санітарно-епідеміологічної служби;
- тимчасове переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на більш легку, низькооплачувану роботу;
- протезування у стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства;
- санаторно-курортне лікування.

11.2. Види соціальних виплат і допомог

Види й розміри соціальних допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, похованням та санаторно-курортним лікуванням наведено у табл. 11.1.

Таблиця 11.1

Види і розмір виплат з Фонду тимчасової непрацездатності

№ п/п	Види допомоги	Розмір виплат	Примітки
1	Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю		
1.1	Залежно від страхового стажу працівника: <ul style="list-style-type: none"> – до п'яти років – від п'яти до восьми років – понад вісім років 	Від зарплати: <ul style="list-style-type: none"> 60 % 80 % 100 % 	Порядок виплати: перші 5 днів тимчасової непрацездатності внаслідок хвороб або травм, не пов'язаних з нещасним випадком на виробництві, оплачуються за рахунок підприємства, установи, організації згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 439
1.2	Незалежно від страхового стажу працівника особам, віднесеним до: <ul style="list-style-type: none"> – 1–4-ї категорій осіб, що постраждали внаслідок катастрофи на ЧАЕС; – одному з батьків або особам, які їх заступають і доглядають за хворою дитиною віком до 14 років, яка постраждала внаслідок катастрофи на ЧАЕС; – ветерани війни і особи, на яких розповсюджується дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 	100 %	

Закінчення табл. 11.1

№ п/п	Види допомоги	Розмір виплат	Примітки
2	Допомога у зв'язку з вагітністю й пологами (незалежно від страхового стажу)	100 % заробітної плати за кожний місяць відпустки	Компенсує втрату доходу, заробітної плати за період відпустки
3	Допомога на поховання	Не менший за прожитковий мінімум	На 2008 рік допомогу встановлено у розмірі 1400 грн
4	Санаторно-курортне лікування	У межах асигнувань, установлених бюджетом Фонду	Мають право застрахована особа та члени її родини (у тому числі діти)

11.3. Порядок виплат і розмір допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю. Допомога на санаторно-курортне лікування й оздоровлення

У разі настання страхового випадку застрахований має право на матеріальне забезпечення й соціальні послуги.

Перші п'ять днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаних з нещасним випадком на виробництві, оплачуються власником або уповноваженим ним органом за рахунок коштів підприємства, установи, організації за основним місцем роботи. Підставою для оплати п'яти днів тимчасової непрацездатності є виданий у встановленому порядку листок непрацездатності.

Сума виплат визначається в відсотковому відношенні до середньої зарплати залежно від страхового стажу працівника.

Страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням, і за який сплачено страхові внески.

Застрахованій особі роботодавець оплачує не всі дні тимчасової непрацездатності, зокрема не підлягають оплаті дні:

1) у разі одержання застрахованою особою травми або захворювання при здійсненні нею злочину;

2) у разі навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи або інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) під час перебування під арештом або проведення судово-медичної експертизи;

4) під час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, які відбулися внаслідок алкогольного, наркотичного або токсикологічного сп'яніння або пов'язаних з ним дій;

6) у період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Для забезпечення відновлення здоров'я застрахована особа й члени її родини мають право на одержання санаторно-курортного лікування, оздоровлення в спеціалізованих оздоровчих закладах (у т.ч. дитячих) у межах дотацій, установлених бюджетом Фонду на визначені цілі в порядку й на умовах, установлених правлінням Фонду. Надання застрахованим особам послуг, пов'язаних із санаторно-курортним лікуванням, здійснюється за наявності медичних показань.

11.4. Соціальне страхування з тимчасової непрацездатності у зв'язку з вагітністю й пологами. Державна допомога сім'ям з дітьми

Допомога надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, що компенсує втрату зарплати (доходу) за період відпустки у зв'язку з вагітністю й пологами в розмірі 100 % середньої зарплати (доходу) і не залежить від страхового стажу.

Листок непрацездатності у зв'язку з вагітністю й пологами видається на період 126 календарних днів (70 календарних днів до пологів й 56 після них) і 140 календарних днів у випадку ускладнених пологів або народження двох або більше дітей (70 днів після пологів).

Жінкам, які працюють і належать до потерпілих від Чорнобильської катастрофи (1–4-ї категорій), листок непрацездатності видається на 180 днів (90 календарних днів до пологів і 90 після них).

Жінки, що всиновили новонароджених дітей, мають право на допомогу у зв'язку з вагітністю й пологами на період післяпологової відпустки.

Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю й пологами є листок непрацездатності, виданий у встановленому порядку, а для жінок-військовослужбовців – довідка лікувальної установи (військово-лікувальної комісії).

Жінці, зареєстрованій в державній службі зайнятості як безробітна більше 10 місяців, допомога у зв'язку з вагітністю й пологами призначається на підставі довідки державної служби зайнятості за місцем проживання й виданого у встановленому

порядку листка непрацездатності в розмірі мінімальної зарплати.

Згідно з Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21.11.1992 р. зі змінами відповідно до законодавства України сім'ям з дітьми призначаються такі види допомоги:

- допомога у зв'язку з народженням дитини;
- допомога у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомога на дітей, над якими встановлено опіку або піклування;
- допомога на дітей одиницями матерям.

Покриття витрат на виплату державної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів.

Допомога у зв'язку з народженням дитини надається одному з батьків, усиновителю або опікуну. У разі народження (усиновлення, встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Допомога у зв'язку з народженням дитини (встановлено на 2008 р.) надається у розмірі 12240 грн – на першу дитину, 25000 грн – на другу дитину, 50000 грн – на третю і наступну дитину. Виплата допомоги здійснюється одноразово при народженні першої дитини в сумі 4800 грн, другої дитини – 4840 грн, третьої та наступної дитини – 5000 грн, решта суми на першу дитину виплачується протягом наступних 12 місяців, на другу дитину – 24 місяців, на третю і наступну дитину – 36 місяців однаковими частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Право одержувати допомогу у зв'язку з доглядом за дитиною до трьох років за місцем роботи має та застрахована особа, яка фактично здійснює догляд за дитиною до досягнення нею трьох років (один з батьків, усиновитель, бабуся, дідусь або інші родичі або опікун).

Допомога у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі, що дорівнює різниці між: 50 % – з 1 січня 2008 року, 75 % – з 1 січня 2009 року, 100 % прожиткового мінімуму – з 1 січня 2010 року, встановленого для працездатних осіб, і середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 гривень.

Допомога надається на кожну дитину незалежно від кількості народжених (усиновлених, узятих під опіку) дітей у сім'ї. Допомога у зв'язку з доглядом за двома дітьми виплачується в однаковому розмірі на кожну дитину.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку або піклування,

призначається на підставі рішення про встановлення опіки або піклування за умови, що середньомісячний розмір одержуваних на дитину аліментів, пенсії за попередні шість місяців не перевищує прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Розмір допомоги дорівнює різниці між прожитковим мінімумом для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів і пенсій за попередні шість місяців.

Право на допомогу на дітей одиноким матерям мають такі особи:

– одинокі матері, які не перебувають у шлюбі, одинокі усиновителі, якщо у свідоцтві про народження дитини або рішенні про усиновлення дитини відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини;

– вдови та вдівці з дітьми, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається незалежно від одержання на дітей інших видів допомоги у повному обсязі на кожну дитину. Цей вид допомоги призначається на дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше, ніж до досягнення ними 23 років) у розмірі, що дорівнює різниці між 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

11.5. Соціальне страхування й допомога у зв'язку зі смертю

Допомога на поховання передбачається у випадку смерті застрахованої особи, а також членів її родини, які були на її утриманні, у розмірі не менше одного прожиткового мінімуму, установленого законом. Останнім часом допомогу на поховання встановлюють згідно з бюджетом країни на наступний рік, але відповідно до рішення управління Фонду.

Не вважаються такими, що перебувають на утриманні застрахованої особи, члени родини, які мали самостійні джерела коштів до існування (заробітна плата, пенсія).

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Порядку надання допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого» від 31.01.07 р. № 99 встановлено такі категорії осіб, які не є застрахованими у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування й не перебувають на утриманні застрахованої особи:

1) аспіранти, докторанти, студенти вузів I–IV рівнів акредитації, що навчаються за денною формою, учні професійно-технічних навчальних закладів;

2) дитина, на яку один з батьків (опікун, піклувальник, усиновитель), що не застрахований в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, отримував допомогу відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»;

3) особа, не застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка отримувала на дитину допомогу відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» або Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»;

4) особа, яка не досягла пенсійного віку та на момент смерті не працювала, не перебувала на службі, не зареєстрована у центрі зайнятості як безробітна;

5) особа, яка не має права на отримання пенсії або державної соціальної допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам».

Допомога на поховання померлих осіб, які зазначені у пунктах 1 – 5, надається за останнім місцем їх проживання з коштів місцевого бюджету на підставі заяви, паспорта або іншого документа, що посвідчує особу виконавця волевиявлення померлого або особи, яка зобов'язалася поховати померлого, та довідки про смерть у розмірі, встановленому органом місцевого самоврядування виходячи з вартості ритуальних послуг.

Бібліографічний список

Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21.11.92.

Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» № 2109-III від 16.10.00.

Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» № 1768-III від 01.06.00.

Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» № 1727-IV від 18.05.04.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 09.07.03.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» № 1105-XIV від 23.09.99.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» № 2240-III від 18.01.01.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» № 1533-III від 02.03.00.

Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» № 400/97-ВР від 26.06.97.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 09.07.03.

Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці й інших громадян похилого віку в Україні» № 3721-XII від 16.12.93.

Закон України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» № 2213-III від 11.01.01.

Закон України «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» № 2272-III від 22.02.01.

Наказ Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги» № 486 від 15.11.01.

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування № 16/98-ВР від 14.01.98.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних

захворювань і аварій на виробництві» № 1112 від 25.08.04.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку професійних захворювань» № 1662 від 08.11.00.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» № 1423 від 13.09.00.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» № 1845 від 26.11.03.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого» № 99 від 31.01.07 р.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, за рахунок коштів підприємства, установи, організації» № 439 від 06.05.01.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та проведення медико-соціальної експертизи втрати працездатності» № 221 від 04.04.94.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розслідування й обліку нещасних випадків невиробничого характеру» № 270 від 22.03.01.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» № 1266 від 26.09.01.

Внукова Н.М. Соціальне страхування: навч. посіб. / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2006. – 352 с.

Скуратівський В.А. Основи соціальної політики: навч. посіб. / В.А. Скуратівський, О.М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.

Юрій С.І. Соціальне страхування: підручник / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К.: Кондор, 2004. – 464 с.

Офіційний сайт Верховної Ради України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua. – 15.02.2008 р.

Додаток
Розмір внесків до Фондів соціального страхування залежно від категорій платників, %

Платники страхових внесків	База оподаткування	Фонди соціального страхування		Пенсійний фонд
		з тимчасової непрацездатності	з безробіття	
Роботодавці:				
- на загальних основах		1,5 (на 2008 рік)	1,3 (на 2008 рік)	33,2 (на 2008 рік)
- за робітників інвалідів, якщо їх кількість не менше 50% працівників та ФОП інвалідів не менше 25% ФОП усіх працівників	Сума фактичних витрат на оплату праці	0,7	0	4
- на підприємствах УТОГ та УТОС	найманих робітників, що підлягає оподаткуванню (ФОП, заохочувальні й компенсаційні виплати)	0,5	0	
- за найманих працівників з числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілоти, штурмани, бортінженери, бортмеханіки, бортрадисти, льотчики-наглядачі) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах				42
Наймани працівники:				
- заробітна плата яких нижча за прожитковий мінімум	Сума оплати праці, що включає основну й додаткову зарплати, а також інші заохочувальні й компенсаційні виплати, у т.ч. у натуральній формі, які підлягають оподаткуванню	0,5	0,5	1 (ЗУ) 2 (на 2008 рік)
- заробітна плата яких вища за прожитковий мінімум		1		2
- на підприємствах УТОГ та УТОС		0,25	0	На загальних основах залежно від зарплати

Закінчення додатка

Платники страхових внесків	База оподаткування	Фонди соціального страхування		Пенсійний фонд
		з тимчасової непрацездатності	з безробіття	
<p>- з числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації</p> <p>- які мають статус державного службовця (прокуратура, масова інформація, наукова і науково-технічна діяльність, народні депутати України, НБУ, органи місцевого самоврядування, митниця, помічники-консультанти народних депутатів України)</p>	<p>Сума оплати праці, що включає основну й додаткову зарплати, а також інші заохочувальні й компенсаційні виплати, у т.ч. у натуральній формі, які підлягають оподаткуванню</p>			<p>Залежно від розміру сукупного оподаткованого доходу:</p> <p>1 – менше 150 грн</p> <p>2 – від 150 до 250 грн</p> <p>3 – від 250 до 350 грн</p> <p>4 – від 350 до 500 грн</p> <p>5 – перевищує 500 грн</p>
				<p>Залежно від розміру сукупного оподаткованого доходу (з частини сукупного оподаткованого доходу):</p> <p>1 – не більше 150 грн</p> <p>2 – від 151 до 250 грн</p> <p>3 – від 251 до 350 грн</p> <p>4 – від 351 до 500 грн</p> <p>5 – перевищує 501 грн</p>
<p>Особи, що беруть участь на добровільних засадах</p>	<p>Сума оподаткованого доходу (прибутку)</p>	<p>3,4 (ЗУ)</p> <p>2 (на 2008 рік)</p>	<p>2,1 (ЗУ)</p> <p>1,8 (на 2008 рік)</p>	<p>33,2 (на 2008 рік)</p>

Бондар Наталія Олександрівна
Діденко Юлія Юріївна

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Редактор А.М. Ємленінова

Зв. план, 2008

Підписано до друку 25.04.2008

Формат 60x84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3,9. Обл.-вид. арк. 4,4. Накл. 250 прим. Замовлення 206.

Ціна вільна

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
<http://www.khai.edu>
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu